

Firidun İbrahimi

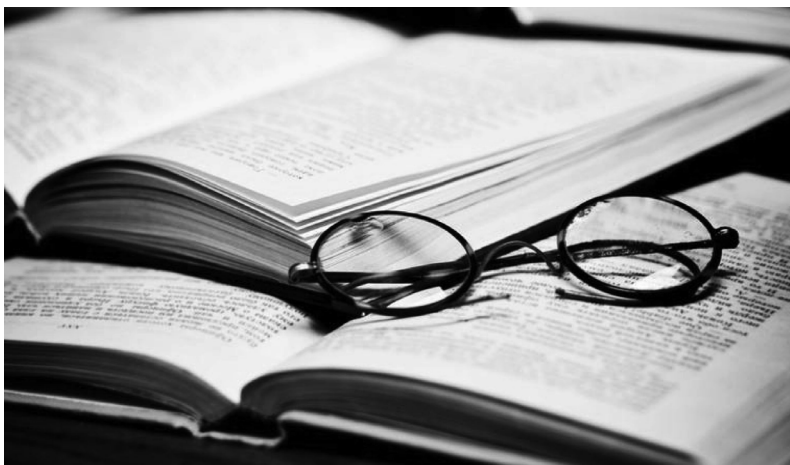

Azərbaycan danışır...
İftixarlı tariximizdən bir neçə
parlaq səhifə
(Azərbaycanın qədim tarixindən)

“Azərbaycan” qəzeti. Azərbaycan
Demokrat Firqəsinin orqanı,
Təbriz 1324 (1945)

Firidun İbrahimli,
Azərbaycan Milli Hökumətinin Baş Prokuroru

Firudun İbrahimi

**Azərbaycan danışır...
İftixarlı tariximizdən bir neçə
parlaq səhifə
(Azərbaycanın qədim tarixindən)**

*Kitab Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun
Elmi Şurasının 24 sentyabr 2018-ci il tarixli
06 sayılı qərarı ilə çap edilmişdir.*

Bakı - 2018

Azərbaycan danışır... İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə

**Tərtibçi və
məsul redaktor:**

Səməd Bayramzadə,
*dosent, tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA akademik Z.M Bünyadov
adına Şərqşünaslıq İnstitutu Cənubi
Azərbaycan şöbəsinin müdiri*

Redaktor:

Rəhim Hüseynzadə,
*İranlı Mühacirlər Cəmiyyətinin sədri,
Azərbaycanın əməkdar jurnalisti*

Farscadan çevirəni:

**Səməd Bayramzadə,
Saleh Dostəliyev**

Məsləhətçi, kitabın nəşrini

maliyyələşdirən: Fəridun Ənuşirəvan oğlu İbrahimi

Azərbaycan Milli Hökumətinin Baş Prokuroru Fəridun İbrahiminin "Azərbaycan danışır... İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə" (Azərbaycanın qədim tarixindən) başlıqlı yazıları 19 hissədən ibarət olmaqla 31 oktyabr - 21 noyabr 1945-ci il (9-30 aban 1324-cü il) tarixləri arasında "Azərbaycan" qəzetinin (Azərbaycan Demokrat Fırqəsinin orqanı) 42-ci sayından başlayaraq 60-cı sayı da daxil olmaqla ayrı-ayrı başlıqlarla fars dilində çap olunmuşdur. Bu yazılar F.İbrahiminin müqəddiməsindən və Azərbaycanın qədim tarixi, əhalisi, onların milli kimliyi, bu diyarın azadlığı və istiqlaliyyəti uğrunda apardıqları mübarizə və fədakarlıqları, mədəniyyət tarixi, dövlət və ordu quruluşu, ədəbiyyatı, xətti və dili, siyasi təşkilatları, məzhəbləri, geyim, adət və ənənələri barədə məqalədən ibarətdir. Sözügedən yazılar Azərbaycan türkcəsinə tərcümə edilərək ilk dəfə 1946-cı ildə "Sovet Mədəniyyəti Evi" tərəfindən Təbrizdə "Azərbaycanın qədim tarixi haqqında" adı ilə çap olunmuşdur. Təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, müəllifin özü tərəfindən yazılmış müqəddimə həmin kitabda verilməmişdir. Bu məqamı nəzərə alaraq, F.İbrahiminin "Azərbaycan" qəzetində fars dilində getmiş sözügedən yazıları Azərbaycan dilinə tərcümədə və yeni tərtibatda onun anadan olmasının 100 illik yubileyi ərəfəsində oxucuların diqqətinə təqdim olunur.

Əminik ki, bu kitab oxucuların böyük marağına səbəb olacaq. Kitabın nəşrində xidmətləri olan hər bir şəxsin zəhməti təqdirə layiqdir.

ISBN: 978-9952-37-112-3

© Səməd Bayramzadə, 2018

**Azərbaycan Milli Hökumətinin binası,
1946-cı il**

Azərbaycan danışır... İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə

Azərbaycan Hilli Mökumətinin tərkibi:

**Baş nazir – Seyid Cəfər Pişəvəri,
Daxili İşlər naziri – Salamullah Cavid,
Xalq Qoşunları naziri - Cəfər Kavyan,
Fəlahət (kənd təsərrüfatı) naziri - Məhtaş,
Maarif naziri - Məhəmməd Biriya,
Səhiyyə naziri - Ourəngi (Övrəngi),
Maliyyə naziri – Qulamrza İlhami,
Ədliyə naziri - Yusif Əzimi,
Yol, poçt, teleqraf və telefon naziri - Mirzə Rəbi
Kəbiri, Ticarət və iqtisadiyyat naziri - Rza Rəsuli,
İş və əmək nazi təyin olunana kimi o işlərə baş nazir
S.C.Pişəvəri özü nəzarət etmişdir,
Ali Məhkəmənin sədri - Zeynalabdin Qiyami,
Baş prokuror - Firudin Qəni oğlu İbrahimi**

Firidun İbrahimi – Azərbaycanın danışan dili

(*Ön söz əvəzi*)

Azərbaycan xalqının ləyaqətli oğlu Firidun İbrahimi Azərbaycan Demokrat Firqəsinin Mərkəzi Komitəsinin üzvü, Azərbaycan Milli Məclisinin nümayəndəsi, Milli Hökumət zamanında Azərbaycanın Baş Prokuroru olmuşdur.

O, 21 noyabr 1918-ci il tarixində Astara şəhərində dünyaya gəlmişdir. Firidun İbrahimi 1941-ci ildə, Tehran universitetinin hüquq fakültəsində təhsil aldığı zaman, İran Xalq Partiyasının sıralarına qoşulmuşdur. O, tələbə hərəkətində fəal şəkildə iştirak etmişdir. Ədəbi fəaliyyətinə universitetə qəbul olduğu ildən başlamış və tez bir zamanda siyası məqalələr də yazmağa başlamışdır.

Firidun İbrahimi 1943-cü ildə Seyid Cəfər Pişəverinin vasitəsilə “Ajir” qəzeti təsis olunduqdan sonra bu mətbu nəşrlə əməkdaşlığa başlamış və həmin ildə də redaksiya heyətinin üzvü seçilmişdir. O, öz məqalələrində imperializmi və onun yerli əlaltılarını ifşa etmiş, “Ajir” qəzetində fəaliyyəti ilə yanaşı İran Xalq Partiyasının nəşrləri üçün də məqalələr yazmışdır. F.İbrahiminin yazıları ardıcıl olaraq İXP-nin rəsmi orqanı olan “Rəhbər”, antifaşist “Mərdom”, Fəhlə və Zəhmətkeşlər Birliyinin Birləşmiş Mərkəzi Şurasının orqanı olan “Zəfər” qəzetlərində və digər mütərəqqi mətbuat orqanlarında çap olunmuşdur. Azərbaycanda çıxan “Xavəre nou” (Yeni Şərq), “Azərbaycan” qəzetləri və s. demokratik mətbuat

orqanları ilə də əməkdaşlıq etmiş, onlar üçün günün ictimai-siyasi məsələlərinin təhlilinə həsr olunmuş çoxlu sayda məqalələr yazmışdır.

Firidun İbrahimi 1945-ci ilin may ayında Tehran universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdir. O, ana dilindən başqa fars, fransız və ərəb dillərini də mükəmməl bilirdi. Universiteti bitirdikdən sonra İran Xarici İşlər Nazirliyi və "Ettelaat" qəzeti tərəfindən ona dəfələrlə iş təklifi gəlsə də, xalqına xidməti özünün əsas vəzifəsi hesab edən F.İbrahimi bu təklifləri qəbul etməmiş və öz ana yurdu Azərbaycana qayıtmışdır. 5 sentyabr 1945-ci il tarixində ADF-nin orqanı "Azərbaycan" qəzetinin ilk sayı nəşr olundu. Firidun İbrahimi elə həmin tarixdən də "Azərbaycan" qəzeti ilə əməkdaşlığa başladı. Onun Azərbaycan mədəniyyəti, tarixi barədə məqalələri Azərbaycan xalqının milli qürur hissəsinin oyanmasında mühüm rol oynadı. Firidun İbrahiminin "Azərbaycan danışır... İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə" (*Azərbaycanın qədim tarixindən*) başlıqlı yazıları 19 hissədən ibarət olmaqla 31 oktyabr - 21 noyabr 1945-ci il (9-30 aban 1324-cü il) tarixləri arasında "Azərbaycan" qəzetinin (Azərbaycan Demokrat Firqəsinin orqanı) 42-ci sayından başlayaraq 60-cı sayı da daxil olmaqla ayrı-ayrı başlıqlarla fars dilində çap olunmuşdur. Bu yazılar F.İbrahiminin müqəddiməsindən və Azərbaycanın qədim tarixi, əhalisi, onların milli kimliyi, bu diyarın azadlığı və istiqlaliyyəti uğrunda apardıqları mübarizə və fədakarlıqları, mədəniyyət tarixi, dövlət və ordu quruluşu, ədəbiyyatı, xətti və dili, siyasi təşkilatları, məzhəbləri, geyim, adət və ənənələri barədə 19 məqalədən ibarətdir.

Qeyd olunmalıdır ki, Firidun İbrahimin həmin məqalələr toplusu 2009 və 2015-ci illərdə Təbrizdə Cəmşid Pur İsmayıl Niyazinin tərcüməsi və Hüseyn Kuzəkonaninin müqəddiməsi ilə “Qədim Azərbaycan tarixi haqqında qısa məlumat” adı altında 180 səhifədə çap olunmuşdur. 2015-ci ilin iyun ayında “Sürgündə Güney Azərbaycan (İran) Qələm Əncüməni” saytında Əhəd Vahidi tərəfindən kitab barədə “Tərcümə və təhqiq, yoxsa təhrif və təxribat?” başlığı altında tənqidi bir yazı getmişdir. Ə.Vahidi həmin yazısında Firidun İbrahimini çox böyük ehtiramla yad edərək qeyd edir ki, onun “Azərbaycan” qəzetində (ADF-nin orqanı) “Azərbaycan danışıq...İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə” başlığı altında fars dilində dərc olunmuş məqalələri 1946-cı ildə “Sovet Mədəniyyəti Evi” tərəfindən tərcümə olunaraq Təbrizdə Azərbaycan türkcəsində “Azərbaycanın qədim tarixindən” adı ilə çap olunmuşdur. Yazı müəllifi haqlı olaraq öz təəccübünü də bildirir ki, Firidun İbrahiminin həm “Azərbaycan” qəzetində fars və həm “Sovet Mədəniyyəti Evi” tərəfindən Azərbaycan dilində çap olunmuş yazılarını Cəmşid Pur İsmayıl Niyazi hansı dildən yəni fars dilinə tərcümə etmişdir? Əhəd Vahidi eyni zamanda onu da qeyd edir ki, Firidun İbrahimi istər “Azərbaycan” qəzetində və istərsə “Sovet Mədəniyyəti Evi” tərəfindən nəşr olunmuş toplusuna özü müqəddimə yazdığı halda, görəsən professor Hüseyn Kuzəkonaninin müqəddiməsinə nə ehtiyac var idi? Həqiqətən də, 2009 və 2015-ci illərdə Təbrizdə Cəmşid Pur İsmayıl Niyazinin tərcüməsi və Hüseyn Kuzəkonaninin müqəddiməsi ilə “Qədim Azərbaycan

can tarixi haqqında qısa məlumat” adı altında 180 səhifədə çap olunmuş kitabın yalnız 41 səhifəsi Firidun İbrahiminin qələminə məxsusdur, amma onun öz qələmi ilə yazılmış “Müqəddimə” bu kitabdan tamamilə çıxarılmışdır. Qalan 139 səhifədə isə cənab Kuzəkonani Firidun İbrahiminin Azərbaycan mədəniyyət tarixi barədə yazılarını şovinistlərin mənafeyinə uyğun uzun-uzadı şərh edir, oxucunu Firidun İbrahimi amallarından yayındırmağa çalışır.

Firidun İbrahimi isə öz müqəddiməsində bu toplunun tərtib olunması barədə əsl məqsədini şərh edərək yazır: “Bu xatirələri yazmaqda ilk məqsədim budur ki, Tehran boşboğazlarını yerində oturdum. İkincisi, azadlıqsevər və iftixarlı millətimin hüququnu, tarixini və parlaq mədəniyyətini müdafiə etməklə göstərim ki, o kimdir, tarixi keçmişi nədir və ulu babaları kimlər olub və öz milli heysiyyətlərini qorumaq üçün hansı fədakarlıqları etmişlər? İstəyirəm ki, azad və demokratik bir cəmiyyətdə özünə aid yerini və mövqeyini əldə etmək üçün ayağa qalxmış Azərbaycan millətinin həqiqi kimliyini bütün dünyaya bildirəm”.

Həmin müqəddimədə Azərbaycan dili və mədəniyyətinə münasibətdə şovinistlər tərəfindən həyata keçirilən məlum siyasətə işarə edən müəllif yazır: “Avantüristlər Azərbaycan millətinin dili, mədəniyyəti və ədəbiyyatı əleyhinə qələm çalmaqda davam edirlər və bizim dilimizə, adət-ənənələrimizə münasibətdə tam ləyaqətsiz bir şəkildə minlərlə aşağılama və hörmətsizlik göstərirlər, bizi tarixsiz bir millət kimi təqdim edirlər, millətimizi təhqir edirlər, bizi mədəniyyətsiz millət kimi qələmə verirlər, bizi

Konstitusiya əleyhinə çıxan kütlə kimi göstərilər. Bunlar ana dilinin bərpası, unudulmuş Əsas Qanunun (Konstitusiyanın) əsas maddələrinin icrası tələbini və həqiqi demokratik prinsiplərin icrasını siyasi qanuna zidd bir hərəkət kimi göstərir və beləliklə, Azərbaycanın qeyrətli və ləyaqətli mücahidləri və övladlarının qanı bahasına əldə edilmiş nailiyyətləri inkar edirlər”.

Ulu əcdadlarımızın tarixindən, mədəniyyətinədən və dövlətçilik ənənələrindən bəhs edən F.İbrahimi toplunun “Madlar bizim ulu babalarımızdır” başlıqlı yazısında uzun illər azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasəti yeridən pəhləvilərin şovinist siyasətinə qarşı etiraz əlaməti olaraq qeyd edir: “Bizim ulu babalarımız olan madlar bəşər tarixində mühüm rol oynamışlar. Onlar eramızdan 800 il əvvəl güclü müstəqil dövlət (*Manna dövləti nəzərdə tutulur*) qurmağa nail olmuşlar. Bu dövlət şimal-qərbdə Urartu dövləti (Van) ilə, qərbdə Assur dövləti ilə həmsərhəd və qonşu olmuşdur. Həmin zamanlarda Mad dövlətinin şərq hissəsində pars (fars) xalqı yaşayırdı. Madlar mədəniyyət və sivilizasiya baxımından o dövrün ən mütərəqqi və inkişaf etmiş xalqları sırasında assurlar və babilərlə yanaşı dayanırdılar. Amma tarixi tədqiqatlar göstərir ki, pars (fars) xalqı mədəniyyət və yaşayış tərzı baxımından madlara nisbətdə xeyli geri qalırdılar...” Firidun İbrahimi həm yazıları və həm əməlləri ilə millətinin dünyada layiq olan yerini bütün dünyaya tanıtdırdı və Azərbaycanın şəhidlik tarixində ən müqəddəs və uca zirvə də məhz ona aiddir. 12 dekabr 1946-cı il tarixdə İran şahının Azərbaycana xəyanətkar həm-

ləsi zamanı Firidun İbrahimi öz yoldaşları ilə birlikdə ADF MK-nın binasında səngər yaratmışdı, 34 saatlıq silahlı çatışmadan sonra onlar həbs olundular və zindana salındılar. Firidun İbrahimi zindanda öz məsləkdaşlarına deyirdi: “Əslən dövlətdən və şahdan əhv diləməyin. Biz bu cənablara və şahə əhv lənətləri göndəririk”.

İranın xəbər agentliklərinin nümayəndələri mətbuat səhifələrində Firidun İbrahimi ilə zindanda keçirdikləri görüşləri əks etdirən yazılar dərc etmişdilər. Nümunə kimi onlardan birini oxucuların diqqətinə təqdim edirik: “Ondan soruşduq: Siz prokuror olduğunuz zaman hansı işləri icra etmişiniz?

O cavabında dedi: Biz məhbusların cinayət işlərini araşdırdıq, mürtəcə qanunlar əsasında həbs olunan günahsız insanları azad etdik. Xalqın hüquqlarını müdafiə etməklə onları satqın hakimlərin zülmündən xilas etdik.

Sual etdik: Bəs, o xalq haradadır, niyə sizin ölümünüzü istədilər?

Cavab verdi: Mənim kimilərin ölümünü istəyənlər imperialist ağalarının göstərişlərini yerinə yetirən mürtəcə Tehran hökumətidir. Bu gün xalqımızın əl-ayağı, fəhlə, kəndli, zəhmətkeş və həmçinin əli qələm tutan ziyalıların dili bağlanmışdır. Amma bu əsarət zəncirləri əbədi deyil və onların qüdrətli əlləri ilə açılacaqdır.”

Zindanda qaldığı 6 ay ərzində ağır işgəncələrə məruz qalan, bütün bu çətinliklərə dözən Firidun İbrahimi fəxrlə deyirdi: “Mən öz ömrümü Azərbaycan zəhmətkeşlərinin və bütün İranın azadlığı və səadəti yolunda sərf etmişəm. Bu zaman içərisində

çalışdım ki, öz vəzifəmi şərəflə yerinə yetirim. Mən xalq mübarizəsinin şölələri içərisində tərbiyə olunmuşam. Bu üzdən də özümü xalqa xidmətdə borclu bilirəm və müqəddəs mübarizə yolunu tutduğum üçün fəxr edirəm. Mübarizəmin bu axır mərhələlərində də öz iradə və cəsarətimi qoruyacağam”.

O, satqın şah rejiminin təşkil etdiyi məhkəmədə özünü müdafiə edərkən, əslində bütün İran xalqlarının və zəhmətkeşlərinin hüquqlarını müdafiə edirdi və imperialistlərin cinayətlərini, onların daxili nöqərlərini ifşa edirdi. O, məhkəmədəki çıxışlarında demişdi: “Gələcək zəhmət təri tökən, işin çoxluğundan əlləri qabar bağlamış insanlarıdır. Həmin qabarlı əllər bütün zindanların və işgəncə yerlərinin qapılarını açacaq, bütün cəllad və zülmkarları məhv edəcəkdir. Gün gələcəkdir ki, bütün İran xalqını öz hüquqlarından məhrum edənlər, onların mədəniyyət və milli qürurlarını tapdalayanlar və öz ciblərini və kisələrini qızılla doldurmaq xatirinə zəhmətkeş insanları istismar edənlər xalq qarşısında törətdikləri xəyanət və cinayət əməllərinə görə cavab verməyə məcbur olacaqlar”.

Pəhləvi şahlıq rejiminin polad iradəli mübarizələrə cavabı edam oldu. Edamdan iki gün öncə Firdun İbrahimi Paris Sülh konfransına gedərkən aldığı kostyumun zindana göndərilməsini istədi. Edam olunacağı gün bütün gecəni zindandakı yoldaşları ilə söhbət etdi. O, insanların cəmiyyətə və xalqa münasibətdə vəzifələrindən, mübarizə ilə keçən həyatın şirinliyindən danışdı. Səhər tezdən, üzünü qırıxdıqdan sonra ağ köynəklə kostyumunu geyindi, qırmızı rəngli qalstukunu boynuna vurdu. Səliqəsinə

xüsusi diqqət yetirdi. O, bəzi yoldaşlarının təəccübünü görüb onlara dedi: “Biz öz həyatımızı bütün-lüklə paklıq və şərəfət içərisində keçirdik, niyə dar ağacı altında pərişan halda görünməliyik?”

Firidun İbrahimi 1947-ci ilin 23 may gününün səhəri saat 4-də Təbrizin Səttarxan xiyabanında, “Gülüstan” bağının qarşısındakı meydanda edam olundu. Kəndir boynuna salınmamışdan öncə göz-lərini qapadı və vida əlaməti olaraq başı ilə Savalan dağı qarşısında təzim etdi və sonra cəlladların cəhic zərbəsi kimi fərqi-nə vardıkları uca səslə dedi: “Yaşasın Azərbəsaycan! Yaşasın azadlıq! Məhv olsun istibdad! Yaşasın İran xalqlarının birliyi!”

Həmin gün bütün Azərbaycan xalqı matəmə qər-q oldu. Təbrizin mübariz cavanları mitinq və etiraz nümayişləri, “inti-qam komitələri” təşkil et-dilər. Bilirik ki, Firidun İbrahimi şəxsiyyəti, sürdü-yü ömür, Azərbaycanın azadlığı uğrunda keçdiyi mübarizə yolu, göstərdiyi qəhrəmanlıq, milli kim-liyimiz və varlığını bütün dünyaya tanıtdırmaq işində qələmindən çıxan yazılar günümüzün gənc-liyi və gələcək nəsillərimiz üçün örnək olacaq və uğ-runda şəhid olduğu gün də gələcəkdir.

Bayramzadə Səməd Zülfəli oğlu,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

**Azərbaycan Milli Hökuməti dövründə
qədim tariximizə aid
ilk əsərin müəllifi Milli Qəhrəmanımız
Firidun İbrahimidir**

Uşaqlıq və yeniyetməlik çağlarımın oylağı qədim Gəncədə iki ata yurdumuz qalıb. Birincisi özündə həyatımın ilk altı, digəri on iki ilinin xatirələrini yaşadır. Kövrək dünyanın hər iki mərhələsi ilə üz-bəüz qalanda nədənsə sayca azı ilə söhbətləşməyi üstün tuturam. Hərçənd o 12 ildən də danışmaqla qurtarmaz.

Yaddaşımda daha çox qalanı isə Namazallılar məhəlləsindəki qonşularımızın Gəncə çayı sahilindəki köhnə tikililəri yaz, payız sellərinin aparmasını təlaşla, həyəcanla seyr etmələri və bir də evimizdə sayını itirdiyim gecə ziyafətləridir. Həftədə iki-üç dəfə bura gələn iri qamətli insanlar heç də qonaq sayılmırdılar. Onların hər biri “21 Azər” Hərəkətinin qələbə bayrağının Təbrizdə, Ərdəbildə dalğalanmasına töhfələrini verən yenilməz mübarizlər-fədailər idilər. Müraciət tərzindən, söhbətlərindən əksərinin atam Məhəmməd Huşiməndinin onların komandiri olduğu sezilirdi.

Qəzet, kitab oxunuşundan sonra aparılan fikir mübadilələri məclislərə hakim kəsilirdi. Mətnlərin məzmununun, söhbətlərin yekununun yaratdığı təəssüratlar əksərən bir-birinə bənzəmirdi. Sifətlərdəki cizgilər sükutun özündə belə duyğulara bələdçilik edirdi. Bəzən heyrətdən donub qalırdım. Məmməd Səid Ordubadinin iri həcmli “Qılınc və qələm”indəki müsbət personajların faciəsinə, acı

talelərinə pəhləvan cüssəlilərin hönkürtü vurmalarını izləmək nə qədər qərribə idisə, onların Mirzə İbrahimovun “Gələcək gün” romanının qəhrəmanı, Milli Hökumətin Baş Prokuroru Firidun İbrahimi-nin ürəklərə dağ çəkən edamı səhnəsindən sonra uzun müddət sükuta dalmalarının şahidi olmaq bir o qədər təzadlı səhnə təsirini bağışlayırdı. Vulkana bənzər qəzəbli baxışlar, ildırım kimi yayından çıxmağa hazır gözlərdəki intiqam oxları bunun yalnız bir xalqın deyil, bütün mütərəqqi bəşəriyyətin itkisi olduğundan xəbər verirdi.

“Ay namərdlər, heç belə oğula da qıyardılar!”, “Firidun sonadək məramına sadıq qaldı, şəhadət şərbətini içməyi üstün tutdu. İstəsəydi mühacirət edib sağ qalardı. Yaxud İran şahı da əməkdaşlıq əvəzində məmnuniyyətlə ona istədiyi vəzifəni, var-dövləti verərdi”, “Yox, o, nəslimizin, bütün İran xalqlarının ıftixarı Qəni kişinin oğlu olduğundan başqa yol seçə bilməzdi”, “Firidunun amalı bizlərə örnekdir, o gün gələcək!” – bu nidalı, həyəcanlı cümlələrin arxasından boylanan Firidun İbrahimi obrazının tam səciyyəsinə varmağım üçün mənə hələ on illər lazım gələcəkdi.

İndi anadan olmasının 100 illiyi ərəfəsində onun çapa hazırladığımız “Azərbaycan danışır... İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə” (*Azərbaycanın qədim tarixindən*) kitabı barəsində bu sözləri yazarkən əslində Firidun İbrahimi dünyasına kifayət qədər bələd olmadığımıdan sızıntı keçirirəm. Şair və yazıçılarımız belə desək, qismən işlərin görüblər. Mirzə İbrahimovdan sonra Balaş Azəroğlu, Mədinə Gülgün, Söhrab Tahir, onların davamçıları Arif Səfa,

Tariyel Ümid... poema və digər poetik nümunələrdə öz sözlərini deyiblər. Lakin jurnalist, publisist, yazıçı, tarixçi, bir neçə dildə səlis danışan siyasətçi, dövlət xadimi, hüquqşünasın malik olduğu xəzinə hələlik arxivlərdə arayıcılarının yolunu gözləməkdədir.

İnternet resurslarında mövcud olan bank da bəsitliyi ilə xəcalət gətirir. Bu mənada nəşr Firidun İbrahimi xatirəsi fəvqündəki ağır boyun borcumuzun yüngülləşməsi yolunda atılmalı olan çoxsaylı addımlardan yalnız biridir.

Yalnız sözünü ona görə işlətdim ki, istər Azərbaycanca, istərsə də onun hüduudlarından kənarda Firidun İbrahimi əsasən hüquqşünas, baş prokuror kimi tanınsa da cəmi 28 il ömür sürmüş gəncin dövrünün necə böyük zəka sahiblərindən olduğunu arxiv materialları hifz etməkdədir. Tam səmimi deyirəm, jurnalistika sahəsində kifayət qədər mükafatlarım, üstəlik fəxri adım olsa da mən həmin yaşda qələmə aldıklarımın qarşılıqlı müqayisəsinə cəsarət etməzdim. Hələlik onun "Ajr", "Azərbaycan" qəzetlərində işıq üzü görmüş yazılarının mütaləəsindən aldığım zövq və ləzzətə istinadən bunu deyirəm. Heç şübhəsiz növbəti addımlarımız F. İbrahimin mətbu külliyyatının toplanılıb dərci olacaq.

Şəhidin bacısı, hamımızın xoş duyğularla andığımız tarix elmləri doktoru İranduxt İbrahiminin də ruhu bizdən qardaşı barədə monoqrafiyasının nəşri sahəsində konkret hərəkətə keçəcəyimizi gözləyir.

F. İbrahiminin bu kitabına gəldikdə isə bizlər öncə onun adını, soyadını daşıyan, prokurorluq orqanlarında 37 il qüsursuz işləyib təqaüdə çıxmış,

Azərbaycan Respublikasının prokurorluq orqanlarının fəxri əməkdaşı adına layiq görülmüş Firidun Ənuşirəvan oğlu İbrahimiyə minnətdarlıq. O, 70 il arxivlərdə yatan, 1946-cı ildə Təbrizdə "Sovet Mədəniyyəti Evi"nin nəşriyyatı tərəfindən əski əlifbamızla buraxılan kitaba bir növ əsirlikdən nicat verərək Azərbaycan oxucusuna təqdimatının təşəbbüskarı olub.

Bəs F. İbrahiminin "Azərbaycan danışır... İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə" (*Azərbaycanın qədim tarixindən*) kitabının yeddi onillikdən sonra iki əlifbada nəşrini nələr şərtləndirib?

1. Azərbaycan Milli Hökuməti dövründə qədim Azərbaycan tarixinə dair ana dilində qələmə alınan bu ilk əsər müəllifin müasirlərinə və sonrakı nəsillərə həmin sahədəki ətalətin aradan qaldırılması üçün tövsiyəsi, çağırışıdır.

2. Bütün imperiyaların mahiyyətində istilaçılıq, başqa xalqların haqlarına şərik çıxma xüsusiyyəti var. Ona görə də zəatən demokrat, mütərəqqi insan olan F. İbrahimi qarşıya Mad imperiyasının timsalında heç də fəvqaladə bir modelin təqdimatını məqsəd qoymayıb. Bununla belə sətiraltı, bəzən bir-başə mənalarla sözünü deyib.

3. Böyük mütəfəkir və ziya sahibi olan müəllif əsərdə işlətdiyi parslara aid ifadələr onun azərbaycanlıların əsrlər boyu qonşuluqda yaşadıkları farslara həqarətinin ifadəsi kimi qətiyyənlə qəbul edilməməlidir. Kitabı diqqətlə oxuyan arif oxucular bunu asan sezə bilərlər. F. İbrahimi bütün İran xalqlarının, o cümlədən farsların bəşəri hüquqlarının təsbiti yolunda mübarizə aparan İran Xalq Par-

tiyasının və Azərbaycan Demokrat Firqəsinin ünlü təmsilçilərindən biri kimi belə yanaşmanı yaxınına buraxa bilməzdi.

4. Əsərin sonundakı münacət onun zamanında yazıldığıнын göstəricisidir. Hiss olunur kitabın ilk oxucuları “21 Azər” Hərəkətinin qələbəsinə imza atanlardır. O yazır: “Bu gün Mad millətinin rəşid balaları öz tarixi əzəmətinin ehyası üçün qiyam etmişdir və təsmim (qərar) almışdır ki, öz azadlıq bayrağını hürriyyət müdafiəçisi olan və şanlı Mad millətini qoruyan qələlərin üstündə vurub özünü qəhrəman babalarının həqiqi varisi olduğunu bütün dünyaya tanıtdırsın”.

Bax, müəllif məramını da burada axtarmaq lazımdır!!!

Rəhim Hüseynzadə,
İranlı Mühacirlər Cəmiyyətinin sədri,
Azərbaycanın əməkdar jurnalisti

Müqəddimə

*"Ey ölməz Azərbaycan, başını uca tut,
yaşa və əbədi var ol!"*
Şeyx Məhəmməd Xiyabani

Xəyal etməzdim ki, bir sıra mərkəzi qəzetlərin və eyni zamanda hər məhəllənin başında böyük rüsvayçılıq təbillərini döyən, qaranlıq və nalayiq keçmişləri hamıya məlum olan bir qrup yazıçıların elmi əsası olmayan və başdan ayağa abırsız iftiralarla dolu olan yazıları müqabilində bir şey yazım. Bunlar xurafat burulğanında boğulanlardır, onların düşüncə məkanı başdan ayağa cəhəlat və xurafat divarı ilə əhatə olunmuşdur ki, həqiqətləri və reallıqları dərk etməyə, görməyə qoymur. Zalım müstəmləkə siyasətinin zəhəri onların arteriya damarlarına elə təsir göstərmişdir ki, onlar xilas olmağın və azadlığın doğru yolunu təyin edə bilmirlər.

Hədəf və məqsədi, ictimaiyyətin fikrini özünə cəzb etməklə, zalım müstəmləkə siyasətinin davam etdirilməsinə və genişləndirilməsinə kömək etməkdən başqa bir şey olmayan qara vərəqlərdəki bu yazıların bir miqdarı bizim əlimizə yetişir. Mərkəzə bağlı məlum yazarların bəzilərinin Azərbaycan ictimai fikrinə münasibətdə qərəzli və təkəbbürlü məzmunu ilə Azərbaycandakı hər bir adi oxucunu şoka salmağı rəva bilirlər. Burada isə xalq müstəmləkə siyasətinin oynunağına və iradəsiz alətinə çevrilmiş bu adamların dar düşüncələrinə gülür və onları soyuqqanlıqla məsxərəyə qoyur...

Biz Tehrandan bundan artıq bir şey də gözləmirik. Mərkəzi qəzetlər tərəfindən Azərbaycan cəmiyyətinə, millətinə və ictimai fikrinə edilən bu hörmətsizliklər yeni bir şeylər deyildir.

Tehranın Azərbaycana münasibətdə bu dəyişməz və daimi siyasəti müxtəlif dövrlərdə müxtəlif yollarla həyata keçirilmiş və hər dövrün tələbinə uyğun olaraq müxtəlif çalarlarla özünü göstərmişdir. Bir zamanlar mücahidləri və Məşrutə inqilabı qəhrəmanları olan Azərbaycanın qeyrətli övladlarını öldürmək və aradan götürməklə, bir vaxtlar Azərbaycan millətinin adət-ənənələrini təhqir etmək və sıxışdırmaqla, bəzi mərhələlərdə isə repressiya siyasətini icra etməklə, ictimai fikri terror etməklə məqsədlərini həyata keçirməyə çalışmışlar və indi də Tehran hökumətinin və müstəmləkə siyasətləri dəllallarının həyata keçirdikləri üsullara uyğun hərəkət edirlər. Mərkəzi qəzetlərdən bəziləri də ya bilərəkdən, qəsdən və ya bilməməzlikdən, iradəsizlikdən bu qorxulu planlara yardım edirlər, beləliklə də, bu məqsədlərin həyata keçirilməsinə və icrasına çalışırlar.

Bizim bu hədyanlara cavab verməyə hövsələmiz yoxdur və öz vaxtımızı Azərbaycan millətinin azadlığı və zülmə məruz qalmış xalqın nicatı üçün demokratik bir quruluşun bərqərar edilməsi yolunda sərf edirik. Bu uydurmalara cavab verməməyi daha qiymətli bilirik. Çünki bu yazılar heç bir elmi qaynağa və əsasa malik deyil. Elmi əsasa malik olmayan bir şeyə cavab verməyə və ona aid müzakirə aparmağa dəyməz.

Çox təəssüfedici bir haldır ki, əlinə qələm alan hər kəs Azərbaycandakı son hadisələr barəsində ağlına gələnı yazır. Özünə əziyyət verib mütaliə və tədqiqatla məşğul olan, təəssübkeşliyə və müstəqil fikrə sahib olmaqla tarixi həqiqətləri, millətlərin təbii qaçılmaz inkişafı barədə müzakirə apara biləcək bir adam görmürük.

Avantüristlər Azərbaycan millətinin dili, mədəniyyəti və ədəbiyyatı əleyhinə qorxmadan qələm çalmaqla davam edirlər və bizim dilimizə, adət-ənənələrimizə münasibətdə tam ləyaqətsiz bir şəkildə minlərlə aşağılama və hörmətsizlik göstərirlər, bizi tarixsiz bir millət kimi təqdim edirlər, millətimizi təhqir edirlər, bizi mədəniyyətsiz millət kimi qələmə verirlər, bizi konstitusiya əleyhinə çıxan kütlə kimi göstərirlər.

Bunlar ana dilinin bərpası, unudulmuş Konstitusiyanın əsas maddələrinin icrası tələbini və həqiqi demokratik prinsiplərin icrasını siyasi qanuna zidd bir hərəkət kimi göstərir və beləliklə, Azərbaycanın qeyrətli və ləyaqətli mücahidləri və övladlarının qanı bahasına əldə edilmiş nailiyyətləri inkar edirlər.

Niyə? Ona görə ki, bunlar bilərəkdən və ya bil-mədən istismarın qorxulu və kiçik millətlərin repressiya siyasətinin icra alətinə çevrilmişlər, millətlərin yaşam haqqını, azadlığı, ləyaqətin müdafiəsini və milli hüquqdan istifadəni başa düşmürlər.

Biz bu cür yazıların müzakirəsini və cavablandırılmasını gərəksiz bilirik. Azərbaycan Demokrat Fırqəsi təşkil olunduğu və çox qürurlu Azərbaycan millətinin azadlıq və həqiqi demokratiya uğrunda mübarizəsinə rəhbərliyi öz üzərinə götürdüğü

gündən bu yana bilirdi ki, istər İranda və istərsə də İrandan xaricdə olan müstəmləkə siyasəti dəllalları, onların pis planlara, zəhərli fikirlərə söykənən dayaqları bu böyük və müqəddəs hərəkət qarşısında sarsılacaqlar və dinc oturmayacaqlar, əldə edə biləcəkləri hər vasitədən, həm müzdür qəzetlərdən, həm nüfuz altında fəaliyyət göstərən radiolardan bizim hərəkata qarşı istifadə edəcəklər. Amma **bizim hərəkətimiz milli bir hərəkətdir. Azərbaycan xalqının bütün təbəqələrinin onda iştirak etdiyi bir hərəkətdir və qarşısına qoyduğu son məqsədə çatmayınca yolundan dönməyəcəkdir.** Teharn qəzet və yazıçıların böhtan və iftira dolu bu yazıları onların mövhumat dəryasında cahilliyə, nadanlığa qərq olmalarını son dərəcə aydın göstərir. Həm də onu göstərir ki, hələ də Rza xanın quldur siyasətini davam etdirənlər özlərinin uydurduqları saxta bir tarixi millətimizə qəbul etdirməyə çalışırlar. Repressiya siyasətinin nüfuz və təsiri nəticəsində elə bir vəziyyət yaranmışdır ki, tariximizi təhrif etməyə, hər cür tarixi nailiyyətlərimizi əlimizdən almağa, tarixi şəxsiyyətlərimizi aradan aparmağa çalışan şəxslərin imzası ilə bu gün paytaxt qəzetlərinin səhifələrində onların dayaz ağıla malik olmalarını göstərən yazılar dərc olunur. Bunlar başa düşməzlər ki, bir millətin tarixini heç bir qüvvə ilə dəyişmək, mövhumat pərdəsi və uydurma əfsanələrlə örtmək, xalqın nəzərindən gizlətmək mümkün deyil.

Bir milləti tarixi nailiyyətlərindən məhrum etmək mümkün deyil. Çünki layiq və yaşar bir millət sonucda özünün həqiqi xarakterini göstərəcəkdir, gec, ya da tez ətrafında göyərən alaq otlarını təmizləyəcəkdir.

Bu xatirələri yazmaqda ilk məqsədim budur ki, Tehran boşboğazlarını yerində oturdum. İkinci-si, azadlıqsevər və iftixarlı millətimin hüququnu, tarixini və parlaq mədəniyyətini müdafiə etməklə göstərim ki, o, kimdir, tarixi keçmişə nədir və ulu babaları kimlər olub və öz milli heysiyyətlərini qorumaq üçün hansı fədakarlıqları etmişlər? İstəyirəm ki, azad və demokratik bir cəmiyyətdə özünə aid yerini və mövqeyini əldə etmək üçün ayağa qalxmış Azərbaycan millətinin həqiqi kimliyini bütün dünyaya bildirəm. Göstərmək istəyirəm ki, Azərbaycan bəşər mədəniyyəti tarixində hansı mövqeyə malik olub, qərinələr boyu necə qəsbkar və zülmkar dövlətlərin əsarətində qalıb və indi yenidən öz azadlığını və hüququnu əldə etmək üçün ayağa qalxıb.

Bu qeydlərim kaprizlərim və fanatizm ruhu üzərində deyil, tarixi sənədlər və tam elmi əsaslar üzərində qurulmuşdur, yeni tədqiqat üsulu ilə toplanmışdır.

Təbidir ki, yalan, qeyri elmi tarixlər və uydurma əfsanələrlə aldadılmış oxuculardan bir qrupu üçün bu qeydlərdəki məsələlər tamamilə yeni olacaqdır.

Çünki bizim məktəblərdə tarix adı ilə tədris olunan kitablar elə bir şəkildə dəyişdirilmiş və həqiqətlər xalqdan gizlədilmişdir ki, cavanlarımız üçün həqiqətləri dərk etməyə nail olmaq, nəzərdə tutulan tarixi oxumaq və öyrənmək çox çətinidir.

Adlarını tarixçi qoyanlar və özlərinin bütün güclərini yalanlar söyləməyə, uydurma ixtira və əfsanələr yaratmağa sərf etməklə törətdikləri cinayətlərin miqdarına diqqət yetirməyənlər bir məsələni

nəzərə almalıdırlar ki, bu yalanlarla elmi aldatmağa gücləri çatmayacaqdır.

İranın qədim tarixində bu cür uydurmalar görünməkdədir. Çünki məlumatsız yazarlardan bir qrupu əsas məsələlərdən bir çoxunu elə bir şəkildə dəyişdirmişlər və elə bir hala salmışlar ki, bugünkü dünyanın məsxərə obyektinə çevrilmişdir. O cümlədən, Azərbaycan millətinin qədim tarixi barədə elə danışmışlar ki, guya bu millətin tarixi olmamış və bununla da millətimizin tarixi nailiyyətlərini inkar etmişlər. Amma bu gün elmin gücü ilə sübut edə bilərik ki, biz müstəqil, ictimaiyyətə və inkişaf etmiş qədim mədəniyyətə malik bir millətik. Bu qeydləri yazmaqda məqsədimiz də bu əsas məsələni sübuta yetirməkdir. Qoy, bu qeydlər Azərbaycan millətinin ictimai rəyini yönəldən kəslərin tarixi nailiyyətlərimizin, millətimizin qədim inkişaf etmiş mədəniyyətinin əhəmiyyət və qiymətinin bərpası yolunda mühüm addımlar atmalarına səbəb olsun.

Azərbaycan gözəl və zəngin bir ölkədir

Azərbaycan ərazisinin təbiətə gözəl və eyni zamanda həyat üçün əlverişli olması burada çox qədimdən yaşayışın başlanmasına səbəb olmuş və bizim əcdadımızın diqqətini cəlb etmişdir. Azərbaycan təbii və coğrafi mövqeyinə görə yer kürəsinin ən gözəl və zəngin guşələrindən birini təşkil edir. Bu ərazidə iqlim müxtəlifliyi cürbəcür coğrafi məntəqələrin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Burada əkinçilik, bağçılıq üçün geniş düzlər olduğu kimi heyvandarlıq üçün gözəl çəmənlər, gözəl zəmilər, sitrus və s. meyvələr üçün subtropik iqlim şəraiti vardır. Azərbaycan çox qədim zamanlardan böyük və parlaq bir mədəniyyət ocağı kimi tanınmışdır. Ağsaçlı qocaman dağları, yaşıl meşələri, sərin bulaqları, sarmaşıl kimi ölkənin hər tərəfini dolaşan çayları zəngin bir təbiət yaratmışdır. Dağlarında dəmir, mis, aliminium, gümüş, qızıl bəsləyib saxlayan Azərbaycan, yanar qazlar və “qara qızıl” adlanan neftin vətənidir. Burada müxtəlif növlü heyvanlar, dünyada çox nadir tapılan quşlar mövcuddur. Meşələrində və çöllərində gözəl quşları, dəniz və çaylarında müxtəlif cinsli balıqları, çəmənlərində şəfa verən gözəl çiçəkləri insanı valeh edir.

Buna görə də Azərbaycanı Misir kimi qədim və təbiətə gözəl ölkələr ilə müqayisə etdikdə şübhə yoxdur ki, heç səhv etmirik. “Odlar ölkəsi” adlanan bu gözəl Azərbaycan torpaqlarında babalarımız çox qədim zamanlardan bəri yaşamaqdadırlar. Bu əziz

torpaq haqqında unudulmaz tarixi xatirələr var. Azərbaycan ərazisi eyni zamanda cənub ölkələri ilə şimal ölkələri arasında aparılan iqtisadi, siyasi münasibətlər mərkəzi olmaq etibarı ilə çox əhəmiyyətli olmuşdur. Bu mövqə, ölkənin müxtəlif və gözəl təbii şəraiti Azərbaycan xalqının tarixini daha da zənginləşdirmişdir və mədəniyyət yaradan xalqlar arasında bizim millətimiz üçün çox ali bir məqam yaratmışdır.

Madlar bizim böyük əcdadlarımızdır

Tarixi və elmi tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan xalqı tarix etibarını ilə çox qədim olub, zəngin və qəhrəman bir keçmişə malikdir.

Təbiətcə çox zəngin olan bu gözəl torpaqlarda yaşayan babalarımız mədəni insanların keçdiyi tarixi mərhələləri keçmişlər. Xüsusən Sovet Azərbaycanında aparılan arxeoloji qazıntı işləri sübut edir ki, dörd min il bundan əvvəl bu torpaqlarda yaşayan qədim Azərbaycan tayfaları maldarlıq, əkinçilik, saxsı qablar düzəltmək, habelə istehkamlar çəkmək işini yaxşı bilirmişlər.

Miladdan doqquz əsr əvvəl qədim Assuri mixi yazılarında göstərilir ki, Azərbaycanda yaşayan tayfalar içərisində ən qüvvətli indiki azərbaycanlıların babaları olan madlar olmuşdur. Tarix səhifələrində böyük rol oynamış qədim babalarımız madlar miladi tarixindən 7 əsr əvvəl şimal-qərb tərəfdən Urartu (Van) dövləti, qərb tərəfdən Assuri dövləti ilə həmsərhəddi idi. Mad ölkəsinin şərq tərəfində isə pars (fars) tayfası yaşayırdı. **Tarixi araşdırmalar göstərir ki, bu zaman fars tayfaları mədəniyyət və yaşayış tərzini baxımından madlardan çox geridə idilər.**

Madların mədəniyyəti isə bu zaman Assur, Babil mədəniyyəti səviyyəsində idi. Lakin Mad ölkəsi Assuri padşahları tərəfindən işğal olunmuş və madlar isə xərac verməyə məcbur edilmişlər.

Azadlıq və istiqlal uğrunda

Mad ölkəsində qəbilə quruluşu tədricən dağılmış və yerində daha mütərəqqi bir cəmiyyət əmələ gəlməyə başlamışdı. Bu cəmiyyət xalqın müxtəlif təbəqələrinə arxalanırdı.

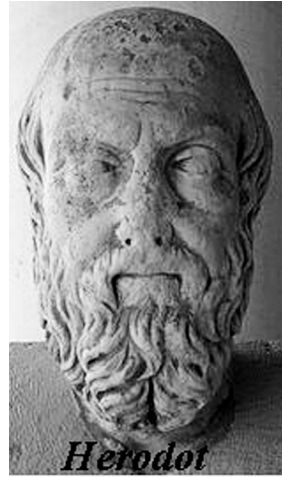
Bütün ictimai və siyasi sahələrdə böyük inkişaf- lar əldə edilirdi. Madların yeganə narahatlığı assu- ryalıların zülmkar əsarəti və işğalı altında olmaları idi. Bu məqsədlə böyükdən kiçiyə qədər bütün mad- lar azadlıq və istiqlaliyyətlərini əldə etmək üçün canla-başla çalışırdılar.

Nəhayət onlar assurilərin zülmü və işğalına qar- şı üsyan etdilər, unudulamaz qəhrəmanlıqlar və igidliklərlə müstəqil dövlətlərini təşkil etməyə mü- vəffəq oldular. Bir çox millətlər ayaqlarındakı əsarət zəncirlərini qırdılar. Assuri padşahlarının daş kita- bələrindən məlum olduğu kimi, eramızdan əvvəl 853-829-cu və həmçinin sonrakı illərdə madlar ilə assurilər arasında şiddətli döyüşlər olmuşdur (*Man- na-Assuriya müharibələri*) və o dövrdə bütün dünya bu iki dövlət arasındakı mübarizəni böyük diqqət və maraqla izləyirdilər.

Belə ki, bir çox xalqlar assurilərin əsarəti altında idilər. Lakin onların heç biri bu qüdrətli və cəngavər dövlət ilə mübarizə aparmaq və döyüşmək yükü- nü çiyinlərində daşımaq iqtidarında deyildi. Mad xalqının bu mübarizədəki qəhrəmanlıqları məşhur yunan filosofu (tarixçisi) Herodotun yazılarında da aşkar və aydın bir şəkildə əks olunmuşdur.

Herodot yazır: "Assurilərin zülmünə qarşı mü- barizəyə başlayan ilk xalq madlar idilər. Onlar

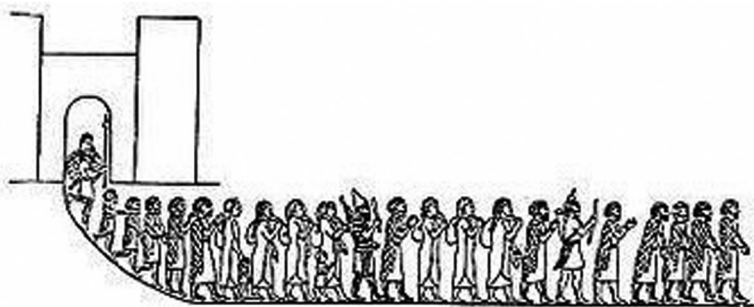
azadlıq uğrunda vuruşdular, qəhrəmanlıqlar göstərdilər və əsarətdən azad oldular. Madlar zülm sarayını yıxmaqla və azadlıqlarını əldə etməklə öz qəhrəmanlıqlarını sübut etdilər və başqa əsir xalqlar üçün bir nümunə oldular. Bundan sonra başqa xalqlar da madlardan nümunə götürdülər və tezliklə bütün Asiya qitəsinin xalqları azad və müstəqil oldular” (1-ci kitab, 96- cı bənd).

Madlar Yaxın Şərq xalqlarının mədəniyyət və sivilizasiyasının assurilər tərəfindən məhv olmasının qarşısını alan xalq sayılırlar və bütün qədim dünya tarixçilərinin, müasir tarixçilərin təsdiq etdikləri bu məsələ bizim böyük əcdadlarımızın unudulmaz və parlaq iftixarlarından sayılır. Çünki assurilər kiçik bir xalq olmaqla bərabər eyni zamanda qəlbi kinlə dolu bir xalq idilər. Onlar işğal etdikləri ölkələri idarə etmək gücünə malik olmadıqlarına görə işğal etdikləri əraziləri viran edib məğlub etdikləri xalq və tayfaları əsir edirdilər.

Bütün tarixçilərin təsdiq etdiyi kimi, assurilər əsirlərin sayına xüsusi əhəmiyyət verirdilər, çünki onlardan məbədlərin və böyük binaların tikintisində istifadə edidilər və onları qul vəziyyətində saxlayırdılar.

Madlar assurilərin əsarətindən xilas olmaq üçün bir neçə dəfə üsyanlar etmiş, saysız-hesabsız müharibələr aparmışlar. Lakin madların torpaqlarının

Assur qabartısında madayların əsir edilməsi təsviri

qərbində yaşayan assurilərdən başqa Mad ölkəsinin şimalında saklar adı ilə başqa çoxlu sayda xırda xalqlar yaşayırdılar və onlar daim Mad torpaqlarına hücumlar edirdilər. Onlar daha güclü düşmən ilə mübarizə aparan madlar üçün əlavə böyük çətinliklər yaradırdılar. Bu səbəbdən eramızdan əvvəl 7-ci əsrin ortalarında Assuri padşahı Tiqlat Palasarın madlar əleyhinə vuruşaraq qələbə çalıb uğur qazamasının əsas səbəbi bu idi ki, madlar ilə assurilər arasında döyüşün başlamasına yaxın dövrdə saklar, yəni Volqa çayı ilə Don çayı arasındakı ərazilərdə Qara dənizin şimalında köçəri halında yaşayan xalqlar Mad torpaqlarına hücum etdilər və bununla da assurilərə böyük kömək etmiş oldular. Madların iki cəbhədə döyüşmək gücü yox idi və nəticədə uzun sürən döyülərdən və çoxlu sayda fədakarlıqlardan sonra məğlub oldular və yenidən assurilərə bac verməyə məcbur oldular. Lakin sonralar vəziyyət və şərait dəyişir və madlar siyasi və hərbi təşkilatlarını möhkəmləndirərək uzun sürən qəhrəmanlıq müharibələrindən sonra öz azadlıq və istiqlaliyyətlərini yenidən və tam olaraq əldə etdilər.

Mad ölkəsinin tərəqqisi və inkişafı

Madlar xarici işğalçılara qarşı mübarizədə qələbə çaldıqdan sonra öz müstəqil dövlətini təşkil etdilər. Herodot və başqa qədim yunan tarixçiləri bu fikirdədirlər ki, Mad dövləti istiqlalını əldə etmiş, öz güclü hökumətini yaratmış və geniş bir ərazini idarə etməyə nail olmuş Asiyanın ilk böyük dövlətidir. Onlar qədim dünyada misli olmayan əzəmətli bir mədəniyyətin əsasını qoydular. Yunan tarixçilərinin yazdıqlarına görə, Madların birinci hökmdarı Deyok olmuşdur. Bu söz Assuri mixi yazılarında “Dayuqqu” şəklində yazılmışdır. Deyok bütün tarixçilərin təsdiq etdiyinə görə böyük rəhbər, ağıllı və mahir siyasətçi olmuşdur. Onun yaxşı tədbirləri və fəaliyyəti nəticəsində nəinki daxili ixtilaflara son qoyulmuş və Mad hökumətinin əsasları möhkəmlənmişdir, həmçinin xarici siyasətdə uğur qazanaraq tabe etdikləri millətlərlə yaxşı davranmışdır.

Cənab Müşirüddövlə Pirniya özünün qədim “İran-e bastan” (“Qədim İran”) adlı kitabında yazır ki, Deyok (Deyoks) ədliyyə sahəsində əsaslı islahatlar etdi, insanların ərizə və şikayətlərinə baxılmağa başlandı. Onun insanlarla təması o dərəcədə idi ki, şəxsən özü bütün bu ərizə və şikayətlərə baxıb, lazımı əmrlər verirdi. O, şəxsən müqəssirin cəza ölçüsünü təyin edirdi.

Deyokdan sonra onun oğlu Fərhad (bu ad Herodotun kitabında “Froartes” və Daryuşun kitabəsində isə “Fərvərtiş” şəklində qeyd olunmuşdur) özünün uzun sürən sağlığı dövründə atasının ədalətli siyasətini davam etdi. O, parsları və bütün başqa

Mad döyüşçülərinin təsviri

xırda xalqları öz itaəti altına aldı. Assuri padşahları ilə çoxlu sayda müharibələr etdi və Mad dövlətini müdafiə etmək üçün böyük silahlı qüvvələr yaratdı.

Fərhadın ölümündən sonra vəliəhdi Siaksar onun yerində şahlıq taxtında əyləşdi. Bu padşahın adını Heredot "Kiaksar" yazmışdır. Daryuşun kitabəsində isə "Hoxştər" kimi qeyd olunmuşdur.

Siaksar böyük və ağıllı padşah idi. O, özünün 50 illik hakimiyyəti dövründə Mad xalqının siyasi, ictimai və iqtisadi həyatının müxtəlif sahələrində əsaslı islahatlar etdi.

Müşirüddövlə Pirniya bu padşah haqqında yazır: "Bu şah elə şahlardan olmuşdur ki, onun kimisi tarix boyu az olur."

Siaksar öz hakimiyyətini möhkəmləndirdikdən sonra Mad dövlətinin qonşularının mövqeyinə həssas yanaşdı. O, əvvəlcə orduda islahat edib onu gücləndirməyə başladı və daimi silahlı bir ordu yaratdı. Bu ordu mahir süvarilərdən və çevik piyada qoşunlarından təşkil olunmuşdur. Sonra ən əhəmiyyətliləri saklar, assurilər və lidilər olan güclü qonşu dövlətlər və xalqlar ilə mübarizəyə qalxdı. Hər yerdə qələbə çalıb Mad dövlətinin ərazilərini genişləndirdi. Heredot yazır ki, "Siaksar şimali Asiyanın bütün ərazilərini öz hakimiyyəti altına almışdı".

Siaksar zalım Assuriya padşahlarının hakimiyyətlərinə son qoymaq üçün bu dövlətin paytaxtı

olan Ninəva şəhərinə hücum etdi. Bu hücumlarda parlaq qələbələr qazandı. Ninəva az qalmış idi ki, süqut etsin. Lakin saklar yenə də şimaldan Mad ölkəsinə hücum etdilər və Mad torpaqlarını işğal etmək istədilər. Bu məlumatı aldıqdan sonra Siaksar assurilər ilə müharibəni dayandırdı və ölkənin şimal sərhədlərinə tərəf, yəni Dərbəndə tərəf hərəkət etdi. Siaksarın qoşunları hücum edən sakların qoşunları ilə Bakının şimalında, yəni Quba mahalının yaxınlığında üzləşdilər.

Herodotun yazdıqlarına görə Siaksar sakların qoşunlarını məğlub edib yenidən Ninəvaya qayıdır. Bu dəfə Siaksar Ninəvaya qarşı sürətli hücum planı hazırlayır. Bu hücum nəticəsində madlar eramızdan əvvəl 612-ci ildə Ninəvanı tuturlar. Madlar bəşər mədəniyyətinin düşmənləri olan assuriləri öz yuvalarında və mərkəzlərində məğlub edib onların yaratdıqları qanlı faciələrə son qoyurlar.

Eramızdan əvvəl 605-ci ildə, yəni Ninəvanın işğalından 600 il sonra Assuri dövləti tamamilə məhv olur və ondan sonra bir daha dirçələ bilmir. Assurilər məğlub etdikdən sonra onların tabeliyində olan şərq ölkələrinin bir hissəsi madların hakimiyyəti altına keçir.

Bu parlaq qələbələrdən sonra Mad dövləti daha çox genişlənir, tərəqqi edir, o zamanın böyük xalqları, tayfaları arasında görkəmli və əhəmiyyətli bir yer tutur. Bu səbəbdən Fransanın məşhur tarixçisi Mas Pero (*arxeoloq və şərqşünas Gaston Maspero (1846-1916) nəzərdə tutulmuşdur*) özünün "Şərqi Mad dövlətinin əsri" adlı kitabında madların əzəməti, gücü haqqında müfəssəl söz açmışdır.

Xüsusən, tarixin atası Heredot bu barədə yazır: “Madların adı yunan xalqı arasında çoxlu dəhşət və qorxuya səbəb olmuşdu”. Siaksar nəinki assurilərin hökmranlıq dövrünə son qoydu, həmçinin kiçik Asiyanın yunan dövlətlərini də məğlub etdi. Həmin torpaqların hökmdarı olan Alyut ilə müqavilə bağladı və onun Aryenis adlı qızını oğlu Astiaq ilə evləndirdi. Bu qələbələr nəticəsində Urartu dövləti də (müasir Van ərazisi) madların tabeliyinə keçdi və Mad dövlətinin sərhədləri Halis çayına qədər (Türkiyədəki Qızıl İrmaq çayı) qədər uzandı.

Yuxarıda dediyimiz kimi Siaksar öz əsrinin ən ağıllı və ən böyük şahı idi, şərqdə və qərbdə yerləşən ölkələrin hökmdarı idi. Yunanıstanın məşhur dramturqu Esxil onun haqqında yazırdı: “Siaksar Asiyada hökmranlığın əsasını qoymuşdur”. Tarixin mühüm mərhələlərini qaydaya salan bir şəxs kimi tanınan Siaksarın zamanında madların əraziləri daha da genişlənir.

Heredotun yazdıqlarından belə məlum olur ki, Mad dövlətinin sərhədləri cənubda Bəsrəyə kimi, qərbdə Halis (Qızıl İrmaq) çayına qədər, şimalda Qafqaz dağlarına qədər, şərqdə Rey şəhərinə qədər uzanırdı (*ümumi ərazisi 2,8 milyon m² idi*).

Heredot kitabının “Pars” fəslində aydın şəkildə yazır ki, Kuruşun qiyamına qədər parslar Mad dövlətinin itaəti altında olmuşlar. Şərq dövlətləri haqqında əsas fikir bu idi ki, bu ölkələr də Madlara tabedirlər və Seyhun (Amudərya) çayının sahilinə qədər uzanan ərazilər Mad dövlətinin mərkəzi hökuməti tərəfindən idarə olunurdu.

Arxadan vurulan zərbə

Siaksanın ölümündən sonra oğlu Astiaq onun yerinə taxta əyləşdi və eramızdan əvvəl 558-ci ildən 550-ci ilə qədər hakimiyyətdə oldu.

Madların hakimiyyəti dövründə hələ vahid bir millət şəklini almayan tayfalar və xalqlar, o cümlədən parslar Madların hakimiyyəti altında idilər. Parslar Mad dövlətinin yaranmasının ilk dövründən Astiaqın padşahlığının sonuna qədər Mad dövlətinin tabeliyində idilər və ona xərac verirdilər (Müşirüddövlə Pirniyanın "Qədim İran tarixi" kitabı). Astiaq möhkəmləndikdən sonra öz əcdadlarının həyata keçirdiyi siyasəti davam etdirməyə başladı. O, ölkənin daxili həyatının müxtəlif sahələrində islahatlar həyata keçirdi.

"O dövrdə Mad dövləti Orta və Yaxın Asiyanın ən böyük dövləti sayılırdı. Siaksanın Mad dövlətinə verdiyi əzəmət bu dövlətin parlaq gələcəyinin olacağına dəlalət edirdi" (Pirniya).

Astiaq öz ölkəsinin təhlükəsizliyini qorumaq üçün Babilistan dövləti ilə mübarizəyə başladı. Belə ki, Assuriya dövlətinin məğlubiyyəti və məhv edilməsindən sonra babillər tərəfindən ehtimal olunan təhlükənin qarşısını almaq lazım idi. Bu məqsədlə Astiaq Babilistana hücum etdi. Belə bir vəziyyətdə madların hakimiyyəti altında olan parslar xəyanət etdilər və üsyan bayrağını qaldırdılar. Bu üsyanın təhlükəsi daha şiddətli olduğuna görə Astiaq babililərlə müharibəni nəticəsiz qoyub parslarla vuruşmağa tələsdi.

Parsların Mad dövlətinə düşmən olmaları barəsində əldə çoxlu sənədlər vardır. Heredotun və Getziyasın yazdıqlarından əlavə Babil padşahlarından qalmış məşhur bir lövhə də vardır. Bu lövhədə yazılanlardan aydın olur ki, madların Babilistana qarşı başladıkları müharibədə madlar üstünlüyə malik idilər. Lakin parsların madlara arxadan vurduqları zərbə Babilistan dövlətini məğlubuyyətdən xilas etdi.

Madların parslarla müharibəsi çox şiddətli olmuş və tam üç il davam etmişdir. Bu müharibələr Babilistandakı mixi yazılarda olan kitabələrdə dərc olunmuşdur. Heredot da bu barədə dəqiq məlumatlar verir. Bu tarixçi özünün “Tarix” adlı məşhur əsərində yazır: “Madlarla parslar arasında baş verən müharibələrdə Mad ölkəsinin bütün əhalisi, hətta qoca kişilər də iştirak etmiş və qəhrəmanlıqlar göstərmişlər....”.

Kuruş kimdir?

Üsyan bayrağı qaldırmış parsılara Həxaməneşi (Əhəməni) nəslindən olan Kuruş sərkərdəlik edirdi. Bu şəxs haqqında həm İran tarixində və həm də bəzi tarixçilərin yazılarında əcib və qərib əfsanələr görünür. İran tarixçilərinin bu əfsanələri ortaya qoymaqdan əsas məqsədi bu şəxsi Mad padşahı Astiaqa göstərmək və digər tərəfdən isə bu şəxsi bir xariqüladə şəxs kimi təqdim etmək idi. Hal-hazırda bu məsələ tamamilə isbat olunmuşdur ki, bu əfsanələrin heç biri həqiqətə uyğun deyil və onlar yalnız təxəyyülün məhsuludurlar, yəni sırf uydurmadırlar. Getziyasın rəvayətinə görə Kuruş bir çobanın oğlu idi və ehtiyac üzündən quldurluq etməyə məcbur olmuşdu. O, cavanlıq çağlarında ən alçaq işlərlə məşğul olmuşdur və buna görə də dəfələrlə qamçı və şallaqla döyülmüşdür. Kuruşun madların sonuncu padşahı Astiaq ilə heç bir qohumluğu yox idi və o, hiylə və zor yolu ilə taxt-taca sahib olmuşdu....” (Müşirüddövlə Pirniyanın “Qədim İran tarixi” kitabı).

Aydın olan odur ki, şöhrətpərəst və qan tökmək hərisi olan Kuruş Mad padşahının babillilərlə müharibəsindən istifadə etdi. Əvvəlcə Mad padşahının adından saxta bir məktub ilə bütün Pars əyalətini öz hakimiyyəti altına aldı. Sonra isə pars tayfalarını Mad dövlətinə qarşı çıxmağa təhrik etdi. Parslar çox geridə qalmış bir tayfa idilər, mədəniyyət və sivilizasiyanın ilkin dövrlərində yaşayırdılar. Buna görə də Kuruş onları tezliklə Mad dövlətinə qarşı çıxış etməyə qaldırdı və öz planını yerinə yetirməyə başladı.

Mad xalqının fədakarlığı

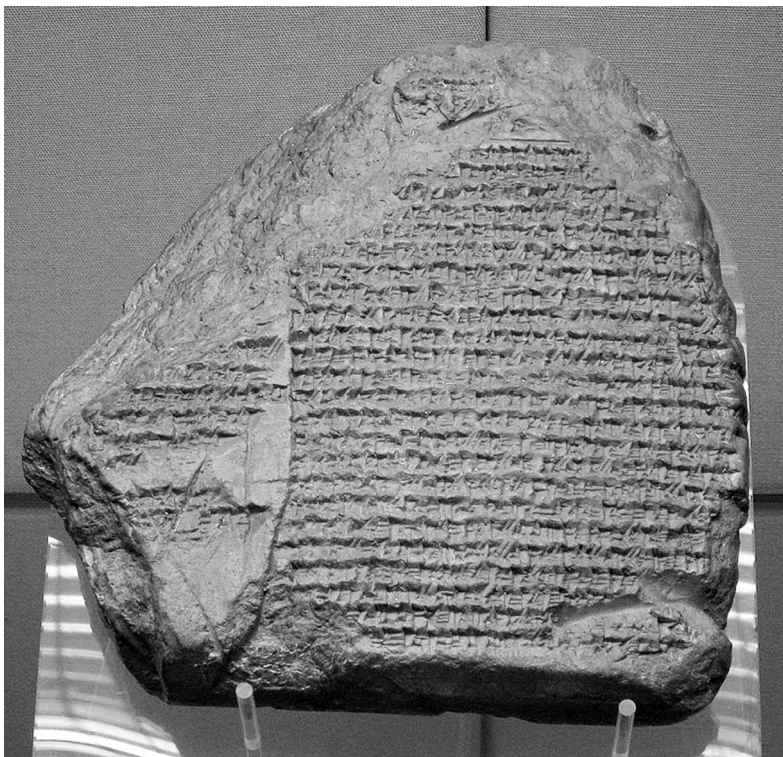
Kuruş öz xalqını Mad xalqına qarşı qaldırdıqdan sonra Astiaq Mad ölkəsinin nüfuzlu sərkərdələrindən biri olan Harpak adlı bir şəxsi Mad qoşunlarının komandanı təyin etdi və düşmənlərlə döyüşə göndərdi. Harpak zahirdə şahın fədailərindən biri olduğu halda, batində Astiaqa qarşı şəxsi düşmənçiliyi vardı və ona qarşı idi. Buna görə də qiyam etmiş qoşunlarla üz-üzə çıxdıqdan sonra öz padşahına və vətəninə xəyanət etdi, Kuruşla birləşərək Mad padşahına qarşı mübarizəyə başladı. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi madlar ilə parsılar arasındakı müharibə üç il davam etdi.

Mad xalqı öz vətəninə müdafiə etmək üçün hədsiz fədakarlıq və qəhrəmanlıq göstərdi. Amma sonra Harpakın xəyanəti öz işini görür və Mad qoşunları məğlub olur. Mad şahı parsılar tərəfindən əsir götürülür. Son ana qədər öz şahlarına vəfalı qalmış döyüşçülərin hamısı öldürülür. Bu hadisədən sonra Astiaq Harpakın xəyanətini başa düşür və öz xain qoşun başçısına müraciət edərək deyir: "Harpak! Sən çox axmaq və vicdansız bir adamsan. Axmaqsan ona görə ki, bütün şahlığı əldə edə bilərdin, lakin onu başqasına verdin. Vicdansızsan ona görə ki, öz şəxsi kin və qərəzinə görə bütün Mad xalqını parsaların əsiri və qulu etdin. Əgər mənim yerimdə bir başqasının olmasını istəyirdinsə, heç olmasa bu işi bir nəfərə qarşı, yəni mənə qarşı icra edərdin və

həmişə madların qulu olmuş parsılar bundan sonra madların ağası və hökmdarı olmazdılar..." (Herodotun "Tarix" kitabı).

Bu tarixi sözlər madların axırcı şahı olmuş Astiaqın vətənpərvərliyinin və millətseverliyinin bariz nümunəsidir və onu həqiqi bir azərbaycanlı kimi bizim nəzərimizdə təcəssüm etdirir, çünki bu acı sözlər Astiaqın öz ölkəsinin və xalqının acı taleyinə ağladığını göstərir. Astiaqın bu öngörməsi tezliklə həyata keçdi. Çünki parsılar hakimiyyəti əldə etdikdən sonra madları əsir edib öz qulları etmək istədilər. Onların mədəniyyətini və sivilizasiyasını məhv etməyə, madların milli şəxsiyyətlərini təhqir etməyə başladılar. O dövrdən başlayaraq öz dillərini Mad xalqına təhmil etdilər və Mad ölkəsini, yəni Azərbaycanı öz müstəmləkələrinə çevirmək istədilər.

Astiaqı ən çox mütəəssir edən məsələ özünün məhv olması və ya taxt-tacının əldən getməsi deyildi. O, bu taxt-tacı Harpakın özünə və ya başqa bir madaya verməyə hazır idi. Bu ağıllı və böyük hökmdarı mütəəssir edən yeganə məsələ ölkəsinin düşmən əlinə keçməsi idi və buna görə Harpaka axmaq və vicdansız deməkdə haqlı idi. Çünki Harpak öz şəxsi-qərəzliyinə görə xalqını və vətəninini öz xalqının düşmənlərinə, yəni zalım və qəsbkar parsılara təhvil verdi.

*Mad haqqında digər qaynqlarda olmayan
məlumatları dövrümüzə çatdırmış
Nabonidin salnaməsi*

Kuruşun aqibəti

Mad xalqı hərbi cəhətdən məğlub olsa da, öz ruhunu uduzmamışdı və hər yerdə, xüsusən Azərbaycanın həssas nöqtələrində düşmənlərə qarşı böyük qəhrəmanlıqla müqavimət göstərirdilər. Buna görə də Kuruş hakimiyyətdə möhkəmləndikdən sonra rəhmsizcəsinə madların müqavimətini qırmağa və onları öz itaəti altına almağa başladı. O çalışırdı ki, madları özünə tabe edib onları xərac verməyə məcbur etsin.

Kuruş hakimiyyətinin bütün dövrünü qonşu dövlətlərin istiqlalıyyə və azadlığını məhv etməyə, həmin dövlətlərin xalqlarını öldürüb qarət etməyə, pars tayfasının dilini, adət və ənənələrini məğlub edilmiş xalqlara zorla qəbul etdirməyə sərf etdi. Kuruş Mad dövlətini məğlub etdikdən sonra Lidiya dövlətinin padşahı Kərzusu (*Kroisos*) da məğlub etdi. Bu ölkənin paytaxtı gözəl Sard şəhərini qarət etdi. Pirniyanın yazdıqlarına görə Kuruşun işğallarının sərhədləri kiçik Asiyadakı Yunan müstəmləkələrinə qədər gedib çatdı. Sonra Kuruş Babilistanı hücum edib onların paytaxtını da ələ keçirdi.

Kuruş çox qaniçən bir padşah idi. Belə ki, Herodot bu barədə yazır: "Kuruş Asiyanı orada yaşayanlardan boşaltmışdı". Bu sənəd Kuruşun Mad və ayrı xalqlar haqqında etdiyi zülmələri, cinayətləri və qəddarlığı aydın göstərir. Sonralar Kuruş öz işğallarını davam edərək skiflərə və massagetlərə qarşı müharibəyə başladı. Bu zaman o, öz başını da işğallar,

hamıdan yüksəkdə dayanmaq, millətləri məğlub və onlara zülm etmək yolunda fəda etdi.

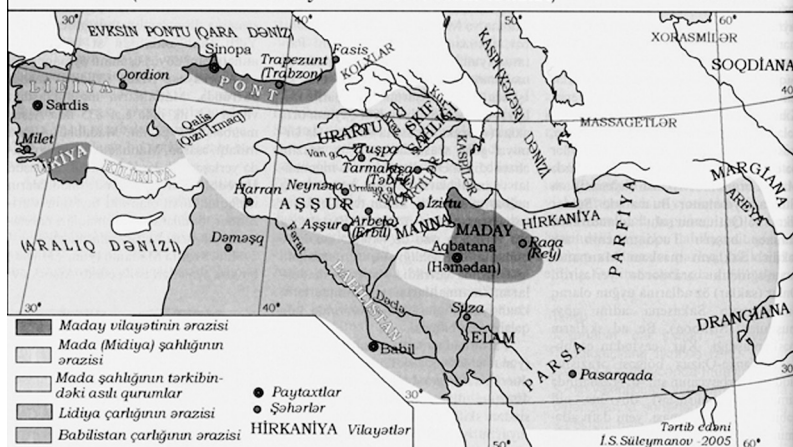
Kuruşun ölümü barədə Herodot yazır: “Skiflərin hökmdarı Tomris Kuruş tərəfindən hiylə və aldatma yolu ilə ələ keçirilərək öldürülmüş oğlunun intiqamını almaq üçün əmr etmişdir ki, Kuruşun başını kəsib qan ilə dolu bir təştin içinə qoysunlar. O, Kuruşun qan ilə dolu təştin içindəki kəsilmiş başına baxıb istehza ilə belə demişdir: **“Mən səni müharibədə məğlub etdim, lakin sən hiylə yolu ilə oğlumu tələyə salıb ürəyimə dağ çəkdin. Sən ki, heç vaxt qan içməkdən doymurdun, indi buyur, bu qandan o qədər iç ki, doyasan”**.

Piter Paul Rubensin çəkdiyi “Tomris Əfsanəsi” əsərində Tomrisin fars hökmdarı Kirin başını qan dolu qaba salması

(e.ə.VII əsrin ikinci yarısı - e.ə.VI əsrin ortaları)

Mūəllifi
R.S.Məlikov

Mad-Lidiya müharibəsindən sonra Madın ərazisi

Azərbaycan danışır... İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə

*Kişiləri qan gölündə boğan
ilk cəngavər qadınımız
xanım Tomris*

Madların üsyanı

Kuruş öz hakimiyyəti dövründə çox çalışdı ki, Mad padşahlarının getdiyi yolu təqib esin, amma buna nail olmadı. Belə ki, o, madlardan qorxduğundan onları həmişə təzyiq altında saxlamaq istəyirdi. Kuruşun hökmranlığı miladdan qabaq 529-cu ildə sona çatdı və oğlu Kambiz onun yerinə taxt-taca əyləşərək atasının istilaçı əməllərini davam etdirdi.

Bu zaman parsların işğalı və zülmü altında yaşayan babalarımız miladdan qabaq 524-cü ildə onların işğalına qarşı üsyan bayrağı qaldırdılar. Elə bu vaxtda da Kambiz Misirə tərəf gedirdi və bu ölkəni işğal etmək üçün böyük bir ordunu hərəkətə gətirmişdi.

Misirə daxil olmazdan öncə parsların işğalına qarşı madların qaldırdıqları üsyan xəbəri Kambizə çatdı və o, öz planını yarımçıq qoyub dərhal geriye qayıtmaq əmrini verdi. Kambiz madların üsyanının məqsədini çox yaxşı anlayırdı və başa düşürdü ki, bu üsyan onun hakimiyyətinə və parsların işğalına son qoymaq gücünə malikdir və madların azadlıq və istiqlaliyyətini təmin edə bilər.

Humat tariximizin qəhrəmanıdır

İşğalçı parsların hakimiyyəti əleyhinə üsyan etmiş madların sərkərdəsi Humat (**Qaumat**) adlı bir qəhrəman idi. Mad xalqı bu şəxsin rəhbərliyi altında öz hakimiyyətini yenidən bərpa etmək, istiqlalıyyətinə və azadlığına nail olmaq istəyirdi. Madların üsyanı Kuruşun və Kambizin bütün işğallarını nəticəsiz qoyub onların hakimiyyətini məhv etmək dərəcəsinə qədər güclənib genişlənməmişdi.

Kambiz tələsik bir şəkildə Misirdən qayıdan zaman öldürüldü. Bu hadisə nəticəsində parslar özlərini itirib nə etdiklərini bilmirdilər. Axırda Həxamənəşi (Əhəmənilər) nəslindən birisi olan Daryuşu şah seçdilər. Parslarla madlar arasında olan azadlıq vuruşmaları uzun müddət sürmüşdür. Tarixçilərin yazdığına görə madlar bu mübarizələrdə parlaq qələbələr qazanmışlar. Amma parslar öz azadlıq və istiqlalıyyətləri yolunda mübarizə aparan və çoxlu qanlar axıdan millətləri yenə də zor gücü ilə itaət və işğal altına aldılar və onlarla çox pis davrandılar.

Madlarla parslar arasındakı qanlı döyüşlərin birində Humat öldürüldü. Onun yerinə Kişatrpət madların mübarizələrinə rəhbərlik etməyə başladı. Mad xalqı bir neçə il öz parlaq və uğurlu mübarizələrinə davam etdi. Daryuş isə Vidarin adlı bir sərkərdənin rəhbərliyi altında Mad üzərinə böyük bir ordu göndərir. Lakin bu ordu da madların müqavimətini qıra bilmir. Dariyüş öz qoşunlarının məğlub olacağını, uğur qazanmayacağını və vəziy-

yətin çox təhlükəli sonluğunu anlayınca, madlarla mübarizəyə daha güclü bir ordu göndərir. Bu müharibədə madların rəhbəri Kişatrpət əsir düşür və faciəli bir şəkildə öldürülür. Madların bütün döyüşçüləri ən rəhmsiz bir tərzdə məhv edilir. Beləliklə, azadlıq və istiqlal yolunda vuruşmuş qəhrəman və fədakar babalarımız yenidən işğalçı parsların əsarəti və zülmü altına düşərək son dərəcə ağır təzyiq və işgəncələrlə üzləşirlər.

Daryuşun Bisütundakı kitabəsi

Parsların zalım hökmdarları itaətdən boyun qaçıraraq üsyana qalxan madları və əsir etdikləri başqa xalqları, onların azadlısevərlərini son dərəcə rəhimsizcəsinə edam etdirir və cəzalandırırdı. Daryuş öz azadlığı və istiqlaliyyəti uğrunda vuruşan xalqlara qarşı törətdiyi bütün zümləri, ədalətsizlikləri və vəhşilikləri böyük bir iftixar sayaraq onlar haqqında Bisütun kitabəsində yazmışdır. Bu kitabə Daryuşun və pars millətinin qonşu millətlərə qarşı etdikləri zümlərin həmişəlik sənədi kimi qalmışdır. Bu sənəd parsların Mad və başqa millətlər ilə hansı şəkildə rəftar etdiklərini bildirir. Daryuş bu kitabədə Mad xalqı və onun rəhbərləri ilə etdiyi rəftarı belə təsvir edir:

“... Fərvərtiş adlı bir mad itaətdən çıxaraq xalqa “mən Hudak Şotor (Siaksar) tayfasından Xeştritəm (Kişatrpat)” – dedi. Madların hamısı məndən üz çevirib onun tərəfinə getdilər və o, Mad padşahı oldu” (Kitabənin 5-ci bölümü).

“... Mənim qoşunumun sayı az idi. Buna görə də mənim tabeliyimdə olan “Vəbdərnə” (Vidarın) adlı fars bir sərkərdəni onların rəhbəri etdim və onlara dedim: gedin Mad qoşununu məğlub edin. Onlar Mad ölkəsinə yetişəndə Mərvəş adlanan bir yerdə madlar ilə dava oldu. Ondan sonra mənim qoşunlarım Mad ərazisində “Günbəd” deyilən bir yerdə dayanaraq mənim gəlməyimi gözləyirdilər” (Kitabənin 6-cı bölümü).

Daryuşun kitabədə haqqında danışdığı döyüşlər həmin Mad xalqının Kişatrpatın rəhbərliyi altında parsların istilasını əleyhinə apardığı mübarizələrdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, parslar bu vuruşmalarda Vidarin adlı bir sərkərdənin rəhbərliyi altında vuruşurdular. Müşirüddövlə Pirniya, haqqında bəhs etdiyimiz kitabənin 6-cı bölümündən bu nəticəni çıxarır ki, parslar madları məğlub etməyə müvəffəq olmamışlar.

“... Babildən Mad ölkəsinə tərəf getdim, orada Mad ərazisinə aid “Kondorəş” adlanan bir yerdə özünü Mad padşahı kimi tanıtdıran Fərvərtiş qoşunu ilə bərabər mənimlə döyüşə gəldi və vuruşduq. Mən Ahura Mazdanın iradəsi ilə Fərvərtişin qoşununu məğlub etdim” (Kitabənin 12-ci bölümü).

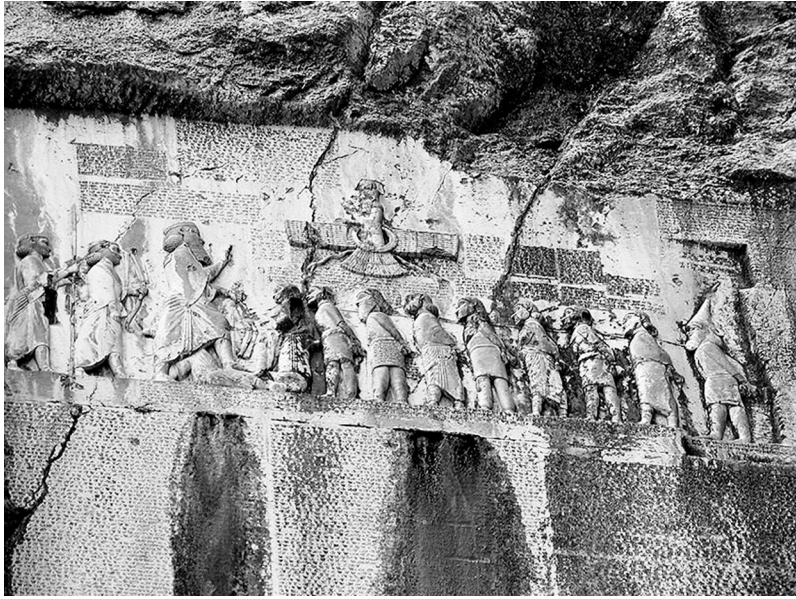
“... ondan sonra Fərvərtiş atlılar ilə bərabər Mad ölkəsində olan Rey tərəfinə getdi. Mən onun arxasınca qoşun döndərdim. Fərvərtiş tutuldu və onu mənim yanına gətirdilər. **Onun qulaqlarını, burnunu və dilini kəsdimm. Onun gözlərini çıxartdım. Sonra onu Həmədana aparıb edam etdim. Onun sərkərdələrini və tərəfdarlarını Həmədanda qalada qar ağacından asdım**” (Kitabənin 13-cü bölümü).

Dariyuşun və parsların məğlub və əsir etdikləri xalqlarla rəftarı budur. Bu faciəni görənlər az deyillər və həmin kitabədə dəfələrlə bu cür rəhmsiz qətlər barədə məlumatları görə bilirik. O cümlədən Dariyuş 14-cü bənddə iftixarla yazır ki, “Çitərtəxme adlı birisini əsir etdikdən sonra **mən onun qulaqlarını və burnunu kəsdim və gözlərini çıxartdım. Onu mənim evimin darvazasından zəncirlə asdılar və bütün adamlar onu gördülər, sonra onu mənim**

əmrimlə Ərbildə dar ağacındandan asdılar”. Buradan görünür ki, bu şəxs də Dariyuşun düşməni olmuş və midiyalıları azad etmək istəmişdir.

Daryuş kitabənin 15-ci bölümündə yazır: “... Budur mənim Mad ölkəsində törətdiklərim”.

Daryuş bütün bu üsyanları yatırdıqdan sonra madların adət-ənənələri ilə bərabər rəsmi dinlərini də qəbul etmişdir. Bütün tarixçilərin yazdığına görə madlar mədəniyyət və sivilizasiya cəhətindən parsılardan çox qabağa getmişdilər.

Bisütun yazısı

Madların müqavimətinin nəticəsi

Mad xalqı həm birinci Dariyuşun (I Dara), həm də ondan sonrakı hakimlərin işğalı dövründə farsların əsarəti altında idilər. Lakin madlar parsaların işğalına qarşı davamlı olaraq mübarizələr aparmış, onların təzyiqlərinə müqavimət göstərmişlər. Buna görə də pars padşahları madların davamlı üsyan və həyəcanlarından qorxurdular. Buna görə də onlar əsas Mad ölkəsində, yəni indiki Azərbaycanda xüsusi bir satraplıq təsis etməyə məcbur oldular (*Atropatena dövləti nəzərdə tutulur*). Madlar Atropat adlı bir nəfəri öz aralarından satrap vəzifəsinə seçdilər.

Tarixdə ilk mixi yazı

Babalarımızın məbədi

Bu satraplığın (*yəni Atropatenanın*) mərkəzi Urmiya gölünün yaxınlığındakı “Gənzət” (*Qazaka*) şəhəri idi. Bu şəhərin adı ərəb mənbələrində “Cənzət” və erməni yazılarında isə “Qnzaq” kimi qeyd olunmuşdur.

Gənzət şəhəri satraplığın mərkəzi olmaqla yanaşı eyni zamanda da atəşpərəst madların sitayiş yeri hesab olunurdu. Antik dünyanın əzəmətli abidələrindən biri sayılan bu şəhərdə bizim atəşpərəst babalarımız çoxlu sayda möhtəşəm məbədlər yaratmışdılar. Demək olar ki, həmin dövrdə “Gənzət” şəhəri Məkkə şəhərinin bu gün islam dünyası üçün mühüm olduğu qədər bir mövqeyə yüksələ bilmişdi.

Ekbatandan tutmuş Qafqaz dağ silsiləsinədək bütün Mad torpağında yaşayan böyük babalarımız Gənzət şəhərini müqəddəs bir mərkəz hesab etməklə həmin şəhərdəki atəşgahlara ibadətə gələrdilər. Məmləkətin böyük ruhaniləri məbədlərdə yaşayıb dini qaydaları Mad ölkələrinə göndərərdilər. Məmləkətin bugünkü Təbriz, Urmiya, Şəki, Quba, Naxçıvan kimi şəhərlərinin olduğu ən mühüm və əhəmiyyətli yerlərində də bəhs etdiyimiz məbədlər fəaliyyət göstərirdi. Xüsusən son zamanlarda Sovet Azərbaycanında aparılan tədqiqatdan məlum olur ki, Bakı, Şəki, Naxçıvan kimi yerlərin ətrafında bu məbədlərin bəzi qalıqları aşkarlanmışdır.

Məşhur yazıçı İbn Xordad bəyin yazdığına görə Sasani silsiləsinin banisi olan Ərdəşir Babəkan hakimiyyətə yetişdikdən sonra Gənzət şəhərini ziyarət

etmək üçün oraya piyada gəlmişdir. Bu isə şəhərin dini cəhətdən nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Azərbaycan danışır... İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə

İskəndərin hucumuna müqavimət

Mad xalqı Atropatın rəhbərliyi ilə əldə etdiyi istiqlalı və qurduğu hakimiyyəti möhkəmləndirdiyi bir zamanda İskəndərin Şərqi ölkələrinə olan ümumi yürüşünə məruz qaldı. Miladdan əvvəl 331-ci ildə İskəndər 3-cü Daryuş ilə böyük vuruşmalardan sonra onu meydandan çıxartdı. Daryuş məğlub olub döyüş meydanından qaçdığı bir halda Mad xalqı Atropatın sərkərdəliyi ilə öz mübarizələrinə davam edib İskəndərin hərbi qüvvələrinin qarşısında qəhrəmancasına vuruşdu. İskəndər İran, Orta Asiya və Hindistanın bir hissəsini işğal etdi.

Atropatın Makedoniyalı İsgəndər ilə görüşü

Yunan tarixçilərinin yazdığına görə İskəndər ilə Daryuş arasındakı döyüşlərdə Atropat öz madaylı qoşunları ilə iştirak edirdi. “İskəndər əleyhinə olan döyüşlərdə Qafqaz dağlarının ətəklərində sakin olan madlar da Atropatın mübariz dəstələri ilə birlikdə döyüşürdülər”. Atropat 3-cü Daryuşun qaçmasına və onun qoşununun darmadağın olmasına baxmayaraq, möhkəm bir iradə ilə millətinin başında öz mübarizəsinə davam etdi. O, öz qoşununu çox yaxşı idarə edirdi. Buna görə demək olar ki, yunanlılar madların qəhrəmancasına vuruşmalarını və onların silahlarını tərifləməyə məcbur olmuşdular.

Azərbaycan sözünün mənşəyi

Mad xalqı yunanların istilasına və hakimiyyəti altına düşməyə razı deyildi. Buna görə Atropat o dövrün mövcud siyasi şəraitindən istifadə edərək öz məmləkətini parsların işğalı altından çıxarmaqla bərabər İskəndər ilə tədbirli bir siyasətlə rəftar edərək millətinin, məmləkətinin azadlıq və istiqlalını əldə etməyə çalışdı. İskəndərin istilasına və hakimiyyəti uzun müddət sürmədi. İskəndər öldükdən sonra sərkərdələri arasında böyük bir çəkişmə baş verdi və İskəndərin işğalı altında olan torpaqlarda bir neçə dövlət meydana gəldi. İran isə slukilər (selevki) hökmranlığı altına keçdi. Atropat ətrafında olan bütün şəraitdən istifadə edərək istiqlal və azadlığını əldə etməyə və idarəsi altında olan Mad ərazisində milli bir hökumət qurmağa müvəffəq oldu, parslar isə selevkilərin və sonra da aşkanilərin hakimiyyəti altına düşərək Sasani hakimiyyəti dövrünə qədər 550 ildən artıq bir müddətdə əsarət altında qaldılar. Atropatın yaratdığı və sonra övladı tərəfindən genişləndirilən hökumət Mad dövlətinin həqiqi varisi olmuşdur. Atropatın idarəsi altında olan ölkəyə "Atropatın Madi" və yaxud sadəcə olaraq "Atropaten" deyilirdi. Sonralar yunan yazıçıları Atropatın övladlarının hakimiyyəti altında olan ərazilərin bir hissəsini "Atropatena" adlandırdılar. Bu ad erməni yazılarında "Atropatakan", fars yazılarında "Adərbayqan" və ərəb yazılarında isə yerli ləhcələrə uyğun olaraq "Azərbaycan" şəklində qeyd edilmişdir.

Atropat

Buna görə də məşhur şərqşünas akademik Bartold Azərbaycanın düz iki min ildən çox tarixə malik olduğu fikrindədir. Məşhur dilçi akademik Marr isə Atropat sözünün Atropatın padşahlığından xeyli əvvəl yaranması fikrindədir. O yazır ki, “Atrobat” və ya “Atropat” sözü Azərbaycan xalqının böyük tayfalarından biri olmuşdur və bu söz iki hissədən əmələ gəlmişdir: “Atro”, yəni “od, atəş”, “pat” isə “qoruyan” deməkdir. Beləliklə, Atropat sözü “odu qoruyan” mənasını verir.

Bu nəzəriyyə düzgün və məntiqidir. Çünki bizim babalarımız atəşpərəstlər olmuşdur və odu xüsusi mərkəzlərdə qoruyub saxlayırdılar və ona sitayiş edirdilər. Odu qoruyan bu tayfa sonralar Atropat adı ilə məşhurlaşmışdır. Midiyalıların ərazisində müstəqil dövlət təşkil etməyə müvəffəq olmuş satrapın özü Atropat ailəsindən idi və bu müqəddəs sözə sahib idi. Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq bizim vətənimizin adı Azərbaycan, yəni odlar diyarı və bizim iftixarlı xalqımızın adı isə azərbaycanlıdır.

Madların mədəniyyəti

Madların mədəniyyətinə aid sənədlərin az olmasına baxmayaraq dərin tədqiqatdan sonra parlaq nəticələr əldə edilmişdir.

Qədim yunan tarixçisi Herodot Mad xalqının mədəniyyətini Babil mədəniyyəti ilə bərabər tutaraq parsların mədəniyyətindən daha yüksək mərtəbədə olduğunu göstərir.

Cənab Müşirüddövlə Pirniya bu fikirdədir ki, madların mədəniyyəti o günün dünyasında rəqib-siz olmuşdur. Buna görədir ki, parslar Mad ölkəsinə hakim olduqdan sonra madların mədəniyyətinin bir çox atributlarını, o cümlədən geyimlərini, bəzək əşyalarını və gözəl adət-ənənələrini mənimsəmişlər.

*Mad dövlətinin paytaxtı Ekbatandan tapılmış
qızıl qablar, maday incəsənətinin ən gözəl
nümunələri*

*Mad dövlətinə aid gümüş sikkə,
Azərbaycan Muzeyi, Təbriz*

Həmədan

Tarixçilərin müasir Azərbaycanın müxtəlif yerlərində apardıqları tədqiqatlar nəticəsində aydın olmuşdur ki, miladdan qabaq 6-cı və 7-ci əsrlərdə (m.q. 7-8-ci əsrlərə daha uyğun gəlir) Mad dövlətinin paytaxtı Ekbatan şəhəri olmuşdur (indiki Həmədan şəhərinin ətrafı).

İlk dəfə bu şəhərin adı Assuriya padşahı Tiqlat Palasarın (miladdan qabaq təxminən 1010-cü il) kitabəsində rast gəlinir. Bu padşah şəhərin adını Əmədanə kimi qeyd etmişdir.

Bu şəhərin tarixi miladdan 11 əsr əvvələ gedib çıxır. İndiyə qədər bağlı qalan qədim şəhərlərin içərisində Həmədan kimisini tapmaq çətindir. Bildiyimiz kimi qədim şəhərlərin ən məşhuru olan Romanın tarixi miladdan 8 əsr əvvələ yetişir” (Müşirüddövlə).

Məşhur fransız şərqşünası Morqanın (*Jak Jan Mari de Morqan 1857-1924*) apardığı tədqiqatlara görə Herodotun yazdığı “Akbatan” bugünkü Həmədanın yerində idi. Xüsusilə şahlıq qəsrlərindən qalan izrlər və ayrı abidələr göstərir ki, Mad dövlətinin gözəl və təntənəli paytaxtı burada olmuşdur. Morqan Ekbatan haqqında yazır ki, “bu şəhər Mad dövlətinin paytaxtı olduğu kimi Yaxın Şərqdə elm və mədəniyyət mərkəzi idi. Əlvənd dağının ətəyində geniş və məhsuldar bir düzənliyin başında yerləşən Əlvənd ərazisindəki tarlalar və təsərrüfatlar dağ suları və ətrafda olan sulu çaylar vasitəsilə suvarılır. Əlvənd çoxlu sayda əhaliyə malik abad bir şəhər olmaqla qədim abidələrlə bəzənmişdir. İnsan keçmiş zaman-

larda buranın böyük bir mədəniyyət ocağı olduğunu duyur. Bugünkü Həmədanın əhəmiyyəti keçmişdəki Ekbatan şəhərinin yüksək mövqeyinin ancaq zəif bir inikası kimi görünür.

Assurilərin yazdıqlarına görə o zamanlarda Mad məmləkətinin Tarvakis (Təbriz) və Rahə (Rey) kimi ticarət mərkəzləri olan şəhərləri var idi. Ekbatan şəhəri dünyanın ən böyük ticarət mərkəzlərindən birisi olub əsas ticarət yolları oradan keçib, ya ora yetişirdi. Bisütun dağından keçərək Babilə yetişən “Qərb yolu” ilə yuxarıda Dərbənddən keçən yol o zamanın ən böyük ticarət yolları sayılırdı və beləliklə Ekbatan dünyanın Şərqi və Qərbinin ortasında əhəmiyyətli ticarət mərkəzlərindən birisi hesab edilirdi.

Mad dövlətində hərbi sənəti

Madların müharibələr zamanı istifadə etdikləri döyüş üsulları qədim zamanlarda çox məşhur olub son dərəcə böyük şöhrət qazanmışdı. Bu isə Mad xalqının mədəni yüksəlişindən söhbət açır. Madların əsl silahı qılınç idi və eyni halda Mad əsgərləri qamışdan düzəldilmiş oxlardan da istifadə edirdilər. Mad əsgərləri bir növ balıq dərisinə bənzər parçalardan hazırlanmış zirehli paltar geyinirdilər.

Herodotun yazdığına görə “Mad əsgərlərinin yaxşı sürtülmüş keçədən hazırlanmış papaqları, əlvan geyimləri, dəmir dəbilqələri, balıq flesinə bənzər zirehləri, uzun şalvarları var idi. Əsgərlər söyüd budaqlarından toxunan bir qalxan götürüb onun altından bir ox yeri asırdılar. Bu qısa nizələrdən başqa onların uzun kamanları və qamışdan oxları var idi. Bellərinə qısa xəncər bağlayırdılar”. Herodotun Mad əsgərləri haqqında verdiyi izahat onların hərbi kəfiyyətləri barəsində tarixçilər tərəfindən verilən şərhlərin ən qiymətli sayılır.

Parslar Mad ölkəsini hakim olduqdan sonra madların geyim və hərbi aksesuarlarını olduğu kimi də mənimsədilər. Yəni də Herodotun yazdığına görə Xəşayar şahın Atenaya hücumunda pars əsgərləri eynilə madların paltarlarını geymişdilər. Bu mövzunu Müşirüddövlə Pirniya da yazdığı tarixdə təsdiq etmişdir. Madlar at minməkdə və ox atmaqda böyük şöhrət qazanmışdılar. Buna görə də həmişə öz düşmənlərinin canını lərzəyə salıblar. Tarixçilərin yazdıqlarına görə Mad əsgərləri davalarda qəhrə-

mancasına vuruşurdular. Bu fədakarlıqların nəticəsidir ki, qəhrəman və mübariz babalarımız azadlıq və istiqlal əldə etməkdən ötəri böyük düşmənlərlə ardıcıl olaraq vuruşmuş, qəsbkar millətlərin hakimiyyətinə son qoyub yenə də azadlıqlarını əldə etmişdilər.

Ədəbiyyat, dil və xətt

Yunan tarixçilərinin yazdığına görə madlara məxsus bir dil və əlifbaları var idi. Lakin bu əlifba bizim zamanəmizə gəlib çatmamışdır. Yalnız onun bəzi ifadələri və izləri bugünkü dilimizdə görünür. Bu mövzu, yəni bədəvi dillərin son zamanlarda dəyişikliyə uğraması təkcə bizə məxsus deyildir. Eyni zamanda da müəyyən və qəti bir qanun kimi hər millətin dilində baş vermişdir. Bu gün dünyada öz qədim dilini tamamilə qoruyan və ya onu düşünən bir millət tapmaq olmaz.

Mad ədəbiyyatı Azərbaycanın qədim dilində olmuşdur. Bu dil şərq millətləri içərisində böyük bir əhəmiyyətə malik olmuş, hətta pars Həxaməneşi (Əhəmənilər) dövləti təsis olduqdan sonra yenə də öz nüfuz və əhəmiyyətini qoruyub saxlamışdır.

Bu məsələni sübut etməkdən ötəri **Mad dilinin birinci Daryuşun kitabəsində əhəmiyyətli bir yer tutduğunu göstərmək kifayətdir. Bunu da əlavə etməliyik ki, aparılan tədqiqata görə bu kitabənin üstündəki hissəsi İranın qədim xətti ilə, aşağıdakı hissəsi Babil dili və xətti ilə, aradakı hissə isə akademik Marın yazdığına görə qədim azərbaycanlıların, yəni madların dili və mixi xətti ilədir.** Bu söz məşhur fransız tarixçisi Operin (*"Mad xalqının dili"* (1879) əsərinin müəllifi Julius Oppert, 1825-1905) tərəfindən də təsdiq edilmişdir.

Mad dövlətinin siyasi quruluşu

Mad ölkəsində qüvvətli və azad bir dövlət təsis edilməsindən əvvəl Mad ölkəsində yaşayan tayfalar məişət etibarı ilə müstəqil bir yaşayışa malik idilər. Tədricən Mad xalqı xalqın müxtəlif təbəqələrindən ibarət olan bir millət şəklini almış və sonra milli və müstəqil bir hökumət təsis etməyə müvəffəq olmuşdur. Beləliklə də dağınıq şəkildə olan güc və qüvvələr mərkəzi hökumətin əlində toplanmışdır. Pirniyanın yazdığına görə Mad xalqı o zamanlarda dörd mühüm təbəqədən təşkil olunmuşdu. 1- mübarizlər (*döyüşçülər*); 2- əkinçilər; 3- böyük və kiçik tacirlər; 4- ruhanilər. Bu siyasi və milli təbəqələrə söykənən rejimlər Mad xalqının mədəni həyatında baş verən inkişafı çox aşkar göstərir və bildirir ki, o zamanlarda madlar ayrı millətlərlə, xüsusilə parslara müqayisədə nə qədər yüksək bir mədəniyyətə malik imişlər. Çünki parslar o tarixdə qəbilə və tayfa şəklində yaşadıqlarından mədəni həyatda görkəmli bir tərəqqiyə nail olmamışdılar. Mad padşahları məmləkətin daxili işlərinin islahına, qanunlar qoymağa və cəzaları icra etməyə, xalqın ehtiyaclarını aradan qaldırmağa, xüsusilə millətin bu yüksəkliyinə uyğun olaraq müntəzəm və qüdrətli bir xalq qoşunu yaratmağa diqqət yetirərək bu yolda mühüm müvəffəqiyyətlərə nail olmuşdular. Bunu tarixçilərin hamısı, xüsusilə şərqin qədim millətlərinin mədəniyyətləri haqqında böyük zəhmətlər çəkib və dərin təhqiqat aparan tarixçilər və o cümlədən Prasek (*Prasek Justin*), Oper (*Julius Oppert*) və Vinkler (*Hügo Vinkler*) təsdiq edirdilər.

Madların məzhəbi

Madların məzhəbi haqqında tarixçilər tərəfindən dərin tədqiqat işləri aparılmış və bu nəticəyə çatmışlar ki, bizim babalarımızın ilkin və əsas dini ayinləri atəşpərəstlik olmuşdur. Bu tədqiqatlara əsasən tamamilə sübut olunmuşdur ki, atəşpərəstlik məzhəbinin əsasını madlar qoymuşlar. Sonra Mad ölkəsinin böyük mütəfəkkiri Zora Aster (Zərdüşt) bu qədim məzhəbdə çoxlu islahatlar edərək onu çox yüksək və möhkəm əsaslar üzərində qurdu. Beləliklə, o günkü dünyada görünməmiş bir din formalaşdı və bu hadisə özlüyündə bizim çox iftixarlı babalarımızın mütərəqqi düşüncə tərzinə və parlaq mədəniyyətə malik olmalarının bariz bir nümunəsi sayılır.

Mad maqının təsviri

*Bisütun qayasında
madayların təsviri*

Zərdüşt Şərqi böyük mütəfəkkirlərindən biri və eyni halda Mad xalqının unudulmaz iftixarlarından sayılır. Bu böyük mütəfəkkir bəşər cəmiyyətinin dərin islahatçılarından olmuşdur. Həmin islahatların əhəmiyyəti bu günə qədər haqqında yazılan çoxlu sayda kitablardan anlaşılr. Bu məzhəbin həmin tarixdə və ondan sonra geniş yayılması, parslar tərəfindən rəsmən qəbul edilib və Daryuşun hakimiyyəti dövründə bir dövlət dini kimi tanınması onun nüfuz və əhəmiyyətini aydın göstərir. Zərdüştin məzhəbi qədim dünyanı min ildən artıq bir dövrdə idarə edib öz nüfuzu altında saxlamışdır. İndi də o məzhəbə etiqad edənlərin sayı az deyildir. Zərdüştin əbədi kitabı olan “Avesta” yüksək bəşəri ideyalardan bəhs edir və eyni halda Mad xalqının əhəmiyyətli və yüksək bir mədəniyyətə, sivilizasiyaya malik olmaları barədə əsaslı dəlillər və sənədlərdən biri sayılır.

Madların adət-ənənələri və geyimləri

Madlar əldə etdikləri mədəniyyət, milli adət-ənənələr, geyim, bəzək işləri, ev tikintisi və digər sahələrdə gördükləri işlərin inkişaf səviyyəsi baxımından qonşu millətlərdən çox qabaq idilər.

Pirniyanın tədqiqatlarından, Herodotun və digər yunan tarixçilərinin yazılarından məlum olur ki, parsılar geyimi, döyüş silahı hazırlamağı və ev tikməyi madlardan öyrənmiş və mənimsəmişlər.

Bu tamamilə təbii bir prosesdir. Belə ki, mədəni cəhətdən çox güclü və inkişaf etmiş madlar nəinki özlərinin istiqlaliliyyəti və hakimiyyətləri dövründə qonşuluqda yaşayan geridə qalmış xalqları nüfuzları altına aldılar, hətta məğlub olduqları dövrlərdə belə qalib millətləri mədəniyyət və sivilizasiya baxımından öz nüfuzları altına aldılar. Başqa sözlə desək, Mad xalqı hərbi cəhətdən məğlub olmasına baxmayaraq, mədəniyyət və sivilizasiya meydanında düşməninə qalib gəlib, onu öz nüfuzu və mədəni istilasına almışdır.

Bu tarixi “fenomenin” oxşarına, yəni mədəni cəhətdən inkişaf etmiş, amma hərbi cəhətdən geridə qalmış bir millətin (xalqın) geridə qalmış millətlərə məğlub olması faktına müxtəlif dövrlərdə dəfələrlə rast gəlinmişdir.

Buna əsasən bəhs etdiyimiz dövrdə Mad mədəniyyəti, adət-ənənəsi mədəni cəhətdən onun nüfuzu altında olan tayfalar və millətlər arasında çox geniş

yayılmışdı. Həmçinin Mad mədəniyyətinin nüfuzunun təsirləri Yaxın Şərq ölkələrində yaşayan xalqlar və tayfalar arasında olduqca güclü olmuşdur.

Diqqəti daha çox özünə cəlb edən məsələlərdən biri də budur ki, uzun müddət madların hakimiyəti altında olmuş və sonra onların mədəni istilasına məruz qalmış parslar Mad mədəniyyətini özlərininki kimi qələmə verməyə çalışmışlar. Bu pis iş, yəni özgəyə aid olan yaxşı cəhətləri özününkü kimi tanıtdırmaq səciyyəsi İranın tarixi dövrlərinin hamısında görünür, onun izləri və təsirləri tam açıqlığı ilə bizim zamanəmizə də gəlib çatmışdır. Müqəddimədə qeyd etdiyimiz kimi özünə tarixçi adı qoyub qalın kitablar yazan şəxslərdən bəziləri tarixi həqiqətləri təhrif etməkdən və ictimai rəyi aldatmaqdan ötəri mövcud təkzibedilməz sənədlər və faktları, qədim zamanlara aid olan mədəni və ictimai abidələri nəzərə almayaraq utanmazcasına Azərbaycan millətini tarixsiz və dilsiz tanıtdırmaqdadırlar. Onlar bu qədim millətin dünya tarixində yadigar qoyub getdiyi iftixarları özlərininki kimi qələmə verirlər.

Bugün elmin və bəşər mədəniyyətinin inkişaf etməsi ilə parsların madlara qarşı uydurduqları şovinist əfsanələr və mövhumatlar üzərindən pərdə götürülmüşdür. Tarixi-elmi təhqiqatlar sübut edir ki, Azərbaycan milləti müstəqil bir tarixə, dilə və müstəqil qədim mədəniyyətə, parlaq tarixi sivilizasiyaya malik olmuşdur. Bu mövcud əsaslı amillərin nəticəsidir ki, bugünkü Azərbaycan millətinin ulu babaları, yəni madlar uzun müddət pars istilasından sonra nəhayət bir daha öz milli azadlıq və istiqlallarını əldə etməyə nail olmuşlar.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi parsılar Makedoniya-
lı İskəndərin və selevkidlərin hakimiyyətləri altında
olduqları və azadlıqlarını əldən verdikləri zaman-
larda azərbaycanlılar yeni müstəqil bir hökumətin
əsasını qoymağa və bir daha o dövrün geridə qal-
mış dünyasında azadlıq bayrağını dalğalandırmağa
müvəffəq oldular.

Bu gün Mad xalqının qəhrəman övladları bir
daha öz böyük tarixi keçmişlərinin bərpası üçün
qiyam etmiş və qəti qərara gəlmişlər ki, öz azadlıq
bayraqlarını bir zamanlar Mad xalqının istiqlaliyyə-
tini müdafiə edən qalaların qalıqları üzərində əbə-
di dalğalandırsınlar və özlərini babalarının iftixarlı
keçmişinə layiq olduqlarını göstərsinlər.

*Madaylara
məxsus geyim*

*Mad əyanlarının
geyimi*

*Firudin İbrahiminin
Azərbaycan Demokrat
Firqəsinin orqanı "Azərbaycan"
qəzetinin 1945-ci il, ikinci dövrə,
42-60-cı saylarında "Azərbaycan
danışır... İftixarlı tariximizdən bir
neçə parlaq səhifə" başlıqlı
19 hissədən ibarət yazılarının fars
dilində original mətni...*

«آذربایجان» روزنامه سی.
آذربایجان دموکرات فرقه سینین اورقانی
(۱۹۴۵-۱۹۴۶-جی ایللر، تبریز)

نمره ۴۲، ۹ آبان ۱۳۲۴/۳۱ اکتیابر ۱۹۴۵

ف. ۱.

آذربایجان صحبت میکند...

چند ورق در خشان از تاریخ پر افتخار ما

مقدمه

۱-

«ای آذربایجان لاموت سرت را بلنددار و
زنده و پابنده باش...»
(شیخ محمد خیابانی)

خیال نداشتیم نوشته‌های فاخر اساسی علمی و سرتاپا افتخاری
ننگین پاره‌ای از روزنامه‌های مرکز و عده‌ای از نویسندگان
که کوس و سواتشان بر سر هر کوی و برزن نواخته شده و
گذشته تیره و غالیقتان بر همه روشن است چیزی بنویسم.
اینان در گردایی از عوهمات غوطه‌ورند و سرتاسر محیط
و کوشان را دیواری از جهل و تعصب مرا گرفته که آنها را از
درک و مشاهده حقایق و واقعیات باز میدارد. همه سیاست‌های
شوم استعماری چنان در غروق آفتاب مؤثر افکنده که آنها را
از تشخیص راه حقیقی نجات و آزادی باز میدارد.

با هر بست تقداری از این اوراق سیاه که هدف و منظوری
جز تحریک و اغوای افکار غایب و کلمات پادامه و توسعه سیاست
های شوم استعماری ندارند، بدست ما می‌رسد. محترمانه عرض
آلود این ورق پاره‌ها و گستاخی‌هایی که بعضی از نویسندگان
معلوم الحال مرکز نسبت با افکار عمومی آذربایجان روا میدارند
در آذربایجان هر خواننده عادی را دچار بیست می‌نماید. در
اینجا مردم به‌عقل خود را می‌نورسند و آفت‌های بی‌اراده سیاست
های استعماری می‌خندند و آنها را با تمسخر خون‌سردانه‌ای
تفیی می‌نمایند...

ما از نهران انتظاری هم جز این نداریم. اهتقایی که از
طیف روزنامه‌های مرکز به‌جامعه و ملت و افکار عمومی آذربایجان
وارد می‌یابد نازگی ندارد.

این سیاست تغییر ناپذیر و دائمی تهران نسبت به آذربایجان در دوره های مختلف بطریق همگراگون تطبیق شده و بر حسب مقتضیات هر دوره برتنگاهای مختلف جلوه گری نموده است. زمانی با کشتن و از بین بردن مجاهدین و فرزندان شور آذربایجان قهرمان انقلاب مشروطیت، موقعی با تحقیر آداب و رسوم و سلب کردن زبان ملت آذربایجان، دورهای پایش بردن و اجرای سیاست اختناق، قسودی و سرور افکار در پی اجرای این منظور بوده اند. حالاً هم بطریقی که حکومت مرکزی تهران عمل می کند و راجح که دلالت سیاستهای استعماری نشان میدهند و روزنامه های مرکز هم بعضی ها دانسته و بعضی عمداً و برخی ندانسته و بلا اراده باین نقشه های شوم کمک می کنند، در صدد پیش بردن و اجرای این مقاصدند.

ما حوصله جواب دادن باین باوه سرائی ها را نداریم و وقت خود را که در راه آزادی ملت آذربایجان و استقرار یک دموکراسی حقیقی برای نجات مردم ستمدیده این سامان بکار می بریم، گرانمایز از آن میدانیم که باین ترهات پاسخ بدهیم. زیرا این نوشته ها صرفاً فاقد پایه و اساس علمی است و چیزی که فاقد اساس علمی شد قابل جواب و بحث نمی تواند باشد.

جای بسی تأسف است که از میان کسانی که قلم بدست گرفته و هر چه بفکر نارسایشان رسیده در باره وقایع اخیر آذربایجان نوشته اند، کسی را نمی بینیم که در این باره کمی از بحث مطالعه و تحقیق بخود بدهد و از روی عدم تعصب و بانظری سائب حقایق تاریخی و تحولات اخیر آن پذیر طبیعی ملت های زنده را مورد بحث قرار دهد.

مشتی ماجراجو بدون پروا بر علیه زبان و فرهنگ و ادبیات ملت آذربایجان قلمفرسایی میکنند و با کمال وقاحت هزاران اهانت نامحسوس نسبت بزبان و آداب و رسوم ما وارد میاورند ما را ملتی بدون تاریخ قلمداد مینمایند. ملت ما را تحقیر می کنند. ما را فاقد مدنیت معرفی می نمایند. ما را مخالف قانون اساسی مینمایند.

در نتیجه نفوذ و تأثیر سیاستهای اشتقاق و سعی پیش آمده که حتی امر بر کسانی که از عوامل انحراف تاریخ ما بوده‌اند و خواسته‌اند با سلب هر گونه اختلالات تاریخی از ما و نیاکان ما شخصیت تاریخی ما را از بین ببرند مشتبه شده و امروز با مضای آنها چیزهایی در صفحات روزنامه‌های وابسته دیده می‌شود که که دلیل واضع بر سبک مغزی آنها است. اینها عقائد از اینکه تاریخ ملتی را با هیچ قوامی نمی‌توان دگرگون جلوه داد - با پرده‌ای از موهومات و افسانه‌ها روپوش کرد و از انتظار پوشیده داشت.

اختلالات تاریخی يك ملت را نمیتوان سلب کرد و بر اینک ملت لایق و زنده بالاخره ماهیت حقیقی خود را نشان می‌دهد و دیر یا زود علف‌های هرزه‌ای را که در دود و ورشی سبز شده‌اند از خود دور می‌کند.

مقصود من از نوشتن این یادداشت‌ها اینست که اولاً باوه سرایان تهرانی سر جای خود بنشانم تا نیا از حقوق و تاریخ و مدنیت درخشان ملت آزادخواه و پرافتخار خود دفاع کرده نشان بدهم که کیست - سابقه تاریخش چیست و نیا گفتار چه کسانی بوده و در راه دفاع از حیثیت ملی خود چه فداکاریها نمود‌اند. میخواهم هویت حقیقی ملت آذربایجان را که امروز برای تحصیل مقام و موقعیت واقعی خود در جامعه آزاد و سعادتمند بشری مرده‌انه قیام نموده است، بدنیای آزاد اعلام بدارم. میخواهم نشان بدهم که آذربایجان در تاریخ مدنیت بشری چه مقامی داشته و چگونه قرنهای مسادری در زیر اسارت دواش‌های غاصب و میدادگر بسر برده و اینک دوباره برای تحصیل آزادی و حقوق خود قد برافراشته است.

آذربایجان زیبا و ثروتمند است

آذربایجان سرزمینی است زیبا و پر ثروت، دارای آب و هوای معتدل و باین جهت از همان زمانهای بسیار قدیم برای زندگی مستعد بوده و در برتو این استعداد طبیعی توجه تا کان ما باین سرزمین پر برکت جلب شده بود. موقعیت طبیعی و اوضاع جغرافیائی آذربایجان این خطه را یکی از برنعمت ترین و جالب ترین مناطق کره زمین قرار داده. در این سرزمین اختلاف آب و هوا موجب پیدایش مناطق جغرافیائی گوناگونی گردیده و این محیط را مستعد کشاورزی و پرورش دامهای اهلی ساخته و برای نشو و تکمیل یک تمدن بزرگ حاضر نموده است.

کوه های بلند و گردنکش پوشیده از برف، یسعه ها و جنگل های سبز و خرم، چشمه ها، نهرها و رودخانه های متعددی که از هر سوی این طبیعت برنعمت و زیبا را در بر گرفته و کوه های با عظمتی که کانهای گرانهای آهن، مس، نقره و طلا و غیره در آغوش خود نهفته است، این قطعه را به صورت بهشتی در آورده.

آذربایجان گهواره «طلای سیاه» و همین وقت است. در اینجا انواع مختلف جانوران و پرند ه های نادر و کمیاب جهان وجود دارد.

مادها . نیاکان بزرگ ما

~~~~~

بسبب تحقیقات عینی که از روی اصول علمی جدید در باره تاریخ و مدنیت ملت آذربایجان بعمل آمده این نکته ثابت شده است که ملت آذربایجان يك ملت بسیار قدیمی بوده و گذشته درختان و برافشاری دارد . مخصوصاً نایچی که مستقین و اسان شناسان معروف در آذربایجان بدست آوردند نشان میدهد که نیاکان ما که مراحل تاریخی را در این سرزمین گذرانیده و از چهار هزار سال پیش مردمی که در سرزمین آذربایجان بسر میردند ، پیروش داعما ، کشاورزی ، ساختن ظروف آلات سفالین و همچنین ساختن استحکامات و مواضع دفاعی آشنائی داشته اند .

از نوشته ها و آثاری که از قرن نهم پیش از میلاد بخط میخی باقی مانده ، معلوم میشود که در حال طوایف و اقوام ساکن آذربایجان قوی تر و مقتدرتر از همه نیاکان آذربایجانی های امروز یعنی مادها بوده اند .

مادها ، نیاکان بزرگ ما که در تاریخ بشری نقش مهمی را بازی کرده اند هشتصد سال پیش از میلاد موفق بشکستل دولت مستقل نیرومند گردیدند و در آن موقع از طرف شمال غرب با دولت « اورارتو » (وان) و از طرف غرب با دولت آشور همسایه و همسایه بوده اند . در آن موقع در ناحیه خاوری ماد قوم باوس بسر میرد . مادها از لحاظ فرهنگ و تمدن با ترقی ترین اقوام آنروز یعنی آشور و بابلی ها برابر و همپایه بودند و تحقیقات تاریخی نشان میدهد که قوم باوس از نظر مدنیت و طرز زندگی نسبت به مادها خیلی عقبتر بوده است . در این دوره سرزمین ماد همواره در معرض حملات استیلای حواریه قرار داشت و این جهت از طرف نیروهای آشوری اشغال شده و مادها خراجگذار سلاطین آشوری بودند .

در يك تحصیل آزادی و استقلال

~~~~~

بدریج در کشور ماد تشکیلاتی بنام ایادین رفته رفته جای خود را با يك جامعه مرفعی منگی به ملایکات مظلوم ملت واگذار می نموده

مادها برای رهائی از جنگ اسارت آسورها چندین بار قیام
 نموده و مجاهدتهای بیشمار بخرج دادند ولی نظر باینکه علاوه
 بر آسورها که در مغرب سرزمین ماد بودند، اقوام معدی
 دیگری بنام «سکاها» در شمال مادیس میزدند و همواره
 خاک ماد را مورد تعرض قرار میدادند باین جهت مقابله یادودشمن
 قوی و نیرومند دشوارهای بزرگی برای ملت ماد ایجاد میکرد
 از جمله یکی از علل اساسی موفقیت و غلبه «تیکرت بالاسار»
 پادشاه آسوری در اواسط قرن هفتم قبل از میلاد در نبرد پرعیه
 مادها این بود که مقارن شروع نبرد بین مادها و آسورها «سکاها»
 یعنی اقوامی که که از رود «ولگا» تارود «دون» و دریای
 سیاه بحال کوچ نشینی بسر میزدند، سرزمین ماد تاخت آوردند
 و باین ترتیب کمک بزرگی به آسورها رسید و مادها توانائی
 جنگ در دو جبهه را نداشته و بالتبعه پس از مبارزه های طولانی
 و فداکارهای زیاد شکست خورده و مجدداً باجگذار آسورها
 گردیدند. ولی بعدها اوضاع و شرایط تغییر می یابد و مادها در
 برتو نحکم تشکیلات سیاسی و نظامی خود موفق میشوند در تعقیب
 بکرشته جنگ های مردانه بتحصیل آفادی و استقلال کامل ناآل آیند

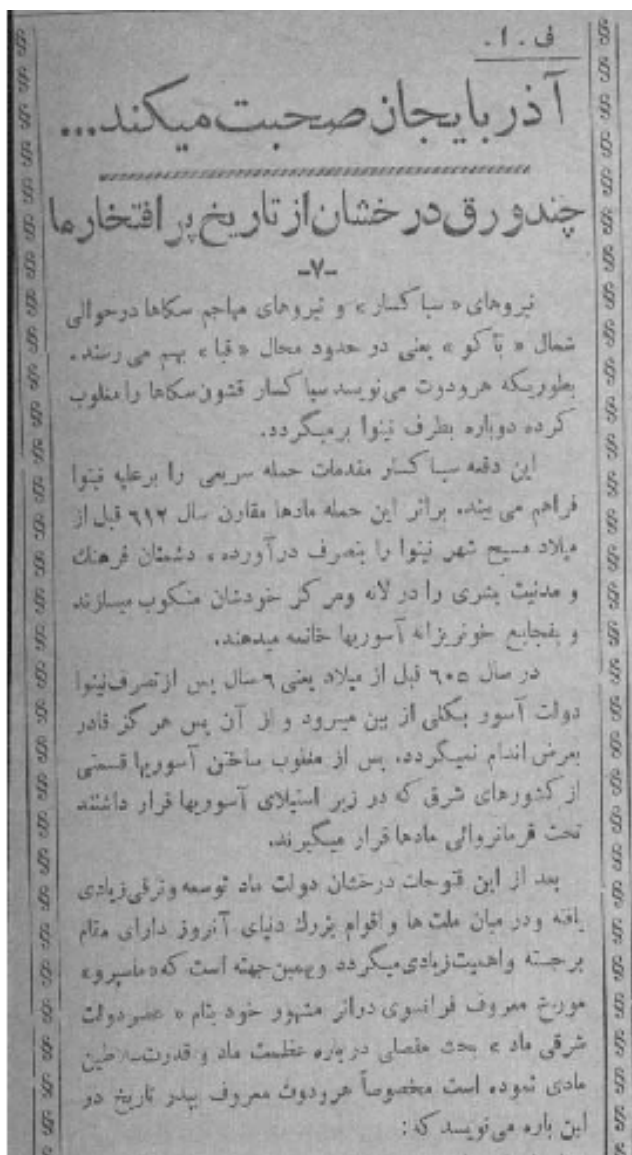

آقای مشیرالدوله برتیا در کتاب ایران باستان خود می‌نویسد که دیوک (دیوکس) اصلاحات اساسی در وضع دادگستری و رسیدگی به اراضی و شکایات مردم بعمل آورده و تعاس او با مردم بحدی بود که شخصاً بکلیه این عرایض رسیدگی میکرد و دستورات لازم را میداد و میزان مجازات مقصر را تعیین میکرد. بعد از «دیوک» پسرش «فرهاد» (این اسم در کتاب هرودوت «فرا اریس» و در کتیبه داریوش «فرورتیش» ضبط شده است) این پادشاه در طی سلطنت طولانی خود سیاست مدبرانه پدر را تعقیب کرد اقوام پارس و کلیه اقوام دیگر را تحت امرالت خود در آورد و سلاطین آسوری جنگ‌های متعددی کرده و نیروی مسلح بزرگی برای حفظ کشور ماد ایجاد نمود. بعد از «فرهاد» و پسرش «سیاکار» بجای او بر تخت سلطنت نشست. اسم این شاه را هرودوت «کوآکار» نوشته و در کتیبه داریوش «هوخ شر» ضبط گردیده است. سیاکار پادشاه بزرگ و مدبری بود و در دوره حکمرانی ده ساله خویش اصلاحات اساسی در شئون مختلف زندگی سیاسی واجتماعی و اقتصادی ملت ماد پدید آورد.

«مشیرالدوله برتیا» در باره این پادشاه می‌نویسد: «این شاه یکی از شاهانی است که ما کس خوبی بوده‌اند و نظایرشان در تاریخ کم است...» سیاکار پس از استقرار بر او سکه سلطنت متوجه موقعیت بسیار حساس همسایه‌گان ماد شده تحت به تقویت و اصلاح امور ارتش پرداخت و یک ارتش مسلح دائمی ایجاد کرد که از سواره نظام مهر و پیاده نظام چابکی تشکیل می‌یافت سپس با اقوام و دولت‌های نیرومند همسایه که اهم آنها سکاه، آسوریا و لیدیا بودند به‌بارزه پرداخت و در همه جا موفقیت یافته قلمرو ماد را توسعه داد.

هرودوت می‌نویسد که: «سیاکار کلیه مناطق آسیای شمالی را تحت حاکمیت خود درآورد.»

سیاکار برای حاکمیت دادن بدوره تسلط جابرانه سلاطین آسوری به «پنوا» مرکز دولت آسور حمله برده و در طی این تیردها بقوتحات دوششانی قتل‌آمده و تزدیک بود که نینوا سقوط کند لیکن در این زمان «سکاه» مجدداً از شمال به مادها حمله برده و در صدد تجاوز بسرزمین ماد بودند. بعد از وصول این خبر سیاکار جنگ با آسوری‌ها را متوقف ساخته بسوی مرزهای شمالی کشور یعنی دربند حرکت کرد.

« نام مادها در میان مردم یونان و حشت و رعب زیادی ایجاد میکرد. »
 « سیا کسار » نه تنها بدوره فرمانروائی آسوریه ها خاتمه داد
 بلکه دولت یونانی آسیای صغیر را نیز شکست داد و به « آلیوت »
 پادشاه آن سرزمین قرارداد بست و دختر وی بنام « آی بهیس »
 را بخت ازدواج پس خود « آستیاک » در آورد. بر اثر این
 فتوحات سرزمین « اورارتو » (وان امروز) نیز ضمیمه ماد
 گشت و قلمرو دولت ماد به رود « هالیس » (قزل ابراق
 کنونی در ترکیه) رسید.

بدینگونه گفته شد سیا کسار عاقل ترین و بزرگترین پادشاه
 عصر خود و حکمران مشهور کشورهای شرق و غرب بود.
 « اسکل » دوام نوس معروف یونانی در باره وی می نویسد :
 « او بانی فرمانروائی بر آسیا است... » در زمان این شخص
 که به یکی از « قائمین موقع مهم تاریخ » معروف شده است،
 قلمرو ماد بیشتر توسعه می یابد. از فوخته های هرودوت چنین
 بر می آید که سرحد دولت ماد از جنوب به بصره از مغرب تا رود
 هالیس (قزل ابراق) و از شمال تا رشته آکوه های قفقاز و از مشرق
 شهر ری بوده است.

در باب پارس هرودوت سر بحث می نویسد که فلانیام گوروش
 دشت نشاند و مطیع دولت ماد بوده و در پاره کشورهای شرق
 نیز فلن قوی ایست که این کشورها جزو قلمرو مادها شمرده
 میشدند و تا حدود روم سیحون تحت اداره حکومت مرکزی
 ماد قرار داشتند.

ضربت از پشت سر

پس از مرگ « سیا کسار » پسرش « آستیاک » بجای او بر تخت
 نشست و از سال ۸۵۸ تا ۵۵۰ قبل از میلاد سلطنت کرد. در
 دوره حکومت مادها عده زیادی از طوایف و اقوام مختلف که
 هنوز صورت یک ملت واحد را بخود نگرفته بودند از جمله
 پارس ها تحت حکومت مادها بسر می بردند.

نمره ۴۹، ۱۷ آبان ۱۳۲۴ / ۸ نوایار ۱۹۴۵

کوروش کیست ؟

سر کرد گئی پارس هائی که علم عصیان بر افراشته بودند
با کوروش از نسل هخامنشی بود. در باره این شخص چه در
تاریخ ایران و چه در نوشته های باره ای از مورخین افسانه های
عجیب و غریبی دیده میشود. هدف اساسی از این افسانه ها از طرف
وابسته نشان دادن این شخص به «آستیاك» پادشاه ماد و از طرف
دیگر معرفی این شخص بصورت يك آدم خارق العاده بوده است
در مورد كنه این موضوع اکنون باقیات رسیدم كه هیچيك از این
افسانه ها صورت واقعی نداشته و صرفاً زائیده تخیلات واهی است.
بنابر روایت «كنزیاس» کوروش پسر جوانی بود كه از
شدت احتیاج مجبور گردید راهزنی پیش گیرد. او در ایام
جوانی بكارهای پست اشتغال می ورزید و از این جهت مكرر
تازیانه خورده. کوروش به «آستیاك» آخرین پادشاه ماد هیچگونه
قربانی نداشت و از راه حيله و تزوير بمقام سلطنت رسید...
(از تاریخ ایران باستان تألیف مشیرالدوله پیرنیا)
قدر مسلم اینست كه كوروش جاه طلب و خونریز از اشتغال
پادشاه ماد بچنگ با بابلی ها استفاده کرده نخست با پاك نامه
ساختگی از قول پادشاه ماد تمام پارس را تحت سلطه خود در آورد
آنگاه بتحریرك قوم پارس بر علیه دولت ماد پرداخت. پارس ها
قومی عقب افتاده بودند و در مراحل اولیه فرهنگ و تمدن پسر می
بردند باین جهت كوروش توانست بزودی آنها را بر علیه دولت
ماد برانگیزد و آتش خود را عملی سازد.

قیام مادها

کوروش در دوره زمامداری خود سعی بسیار کرد که رده سلاطین ماد را پیروی نماید ولی چون از مادها هراس داشت می‌کوشید که آنها را پیوسته زیر فشار نگاه دارد زمامداری کوروش در سال ۵۲۹ پیش از میلاد پایان رسید و «کامبیز» پسرش بر تخت سلطنت قرار گرفته و عملیات استیلا جوهره پدر خود را دنبال کرده.

مقارن این اوضاع نیاکانی که در تحت اشغال و بنده گری پارس ها بسر می بردند در سال ۵۲۳ قبل از میلاد بر علیه سلط پارس ها علم عصیان برافراشتند در این موقع «کامبیز» (کامبوز) راه مصر را در پیش گرفته و برای تصرف آن کشور نیروی بزرگی را حرکت داده بود در بنو ورود بمصر خیر عصبان مادها بر علیه سلاطین پارس ها بکامبیز رسید و او نقشه خود را تمام گذشته بدون درنگ در سدد مراجعت برآمد. کامبیز بخوبی میدانست که معالی عصیان مادها بیعت و مدح و تحسین بود که این عصیان قدرت آنها را خواهد داشت که بدوره ها کثرت وی و سلط پارس ها خاتمه دهد و آزادی و استقلال مادها را تأمین نماید.

هومات قهرمان تاریخی

سرکردگی مادهایی که بر علیه حکومت غاصبان پارس ها عصیان کرده بود قهرمانی بود نام «هومات» (کشواته)، ملت ماد نصرت رهبری این شخص در صدد بود پایه جا کثرت خود را از نو بنا نهد و تحصیل استقلال و آزادی قتل آید. عصیان مادها مانده از پای قوت و توسعه پیدا کرده بود که کلیه اقوام کوروش و کامبیز را بلا توجیه و خشن میساخت.

کتیبه داریوش در بیستون

در موقعی که حکومت جابرانه پارس ها ملت ماد و سایر ملت های اسیر را وادار به عصیان نموده بود داریوش بر او می که فرما نروائی چابگیرین میگردد و در نهایت پیرحیی و شدت به اعدام و مجازات آزاد بخوانان می بردارد. داریوش کتیبه این پیداد گرهای و سفاکی ها و سرکشت و حیثیانه پراگنده در قبایل ملت هایی که در واه آزادی و استقلال خود می جنگیدند، مرتکب شده در کتیبه بیستون نوشته است. این سند نشانی از طرز رفتار پارس ها با ملت های منلوب و کسانی است که برای خاطر آزادی ملت خود مبارزه میکردند. از جمله ملت هایی که اسیر پنجه ظالمانه پارس ها بودند ملت ماد بود. داریوش درباره طرز رفتار خود با ملت ماد و رهبران آن چنین مینویسد:

بند پنجم - «..... فروریش نام مادی یانی شومویردم گفت من خشنوبت (گیشتریات) هستم از دودمان خود خشنوب (سیاکسار). تمام مادیها از من برکشته بطرف فروریش رفتند او شاه ماد شد...»

بند ششم - «..... لشکری که با من بود کم عدد بود. بدین سبب از اینجاقشونی فرستادم «ویدرنه» (ویدارین) نامی هست پارس که تابع من است. او را فرمانده آنها کرده گفتم بروید و درهم شکبید آن قشون مادی را. وقتی که بساد رسید در محلی موسوم به «مروش» با مادیها جنگید... پس از آن سباهیان من در «کمید» که ناحیه ایست از ماد، ماندند تا من وارد شوم...»

بردهائی که داریوش در این کتیبه یاد می کند همان بردهائی است که ملت ماد تحت وهری «گیشتریات» رعایه تسلط پارس ها نمود. بطوریکه در فوق ذکر شد فرماندهی قوای پارس با سرداری بنام «ویدارین» بود.

نتیجه مقاومت مادها

مات ماد چه در دوره سلطنت داریوش اول وجه در دوره بعد از وی باوجود اینکه تحت تسلط و اشغال فارس ها قرار داشت ، مبارزه خود را پیوسته بر علیه اشغالگران پارسی ادامه داده و از مقاومت در برابر فشار آنان خودداری و فروگذار نمیکرد . بین جهت سلاطین فارس از عصبان و شورش دائمی مادها هراسان گردیده مجبور شدند باین وضع تن در دهند که در ماد اصلی یعنی در آذربایجان کبونی یک ساتراپ متخیر منحصراً تأسیس کرده ، مادها یک نفر را بنام « آتروپات » از میان خود بمقام ساتراپی برگزیدند .

پرستشگاه نیاگان ما

مرکز این ساتراپی شهری بود در حوالی دوداچه ارومیه بنام « گنرت » . نام این شهر در نوشته های عربی « جنت » و در نوشته های ارمنی « غزاق » ضبط گردیده است . شهر « گنرت » در عین اینکه مرکز و مقر ساتراپ بود پرستشگاه مرکزی مادهای آتش پرست نیز شمرده میشد . در این شهر با عظمت دنیای قدیم نیاکان آتش پرست ما معابد متعدد باشکوهی ایجاد کرده بودند و می توان گفت که شهر « گنرت » در دنیای آفریز و موعبتی را که در حال حاضر شهر مکه برای عالم اسلام محترم است ، اجزای نبوده بود . در سراسر سرزمین ماد از اکباتان گرفته تا رشته کوه های قفقاز نیاکان بزرگ ما شهر « گنرت » را یک مرکز مقدس شمرده و آتشکده های این شهر را پرستش می نمودند .

نمره ۵۴، ۲۳ آبان ۱۴/۱۳۲۴ نوایبر ۱۹۴۵

ملکتهن ان اهميتلى برلرينده بوگونكى تبريز، اورمى،
شكى، قبا، نخجوان کیمی شهرار وارایدى که، اولاردا دا بحث
ایتدیگمز معبدلردن موجود ایدی. خصوصاً سون زمانلاردا سوووت

آذو بایجدا آیاریلان تدقیقاتدان باکو، شکی، نخجوان کیمی
برلرین اطرافلندا بو معبدلرین بعضی اثرلری نین باقی
قالدیغی معلومدر.

مشهور یازیچی ابن خردادبه بن یازدیغنا گوره ساسانی
سلطه سنین مؤسسسی اولان اردشیر بابکان سلطنته بتیشدیگدن
سونرا چنزه شهرى نین زیارنى ایچون بیساده کلمیشدز. بو
ایسه شهرین دینی جهتدن نه درجه ده اهمیتی اوردیغنی
گوستیر.

1 "آذربایجان" قزنتی نین ۵۴-جو نمره سینی الده انتمک ممکن اولمادیغینا
گوره قزنتین همین نمره سینده گندن حصه فریدون ابراهیمینین ۱۹۴۶-جی ایلهده
"سووه ت مدنیته ائوی" طرفیندن تبریزده "آذربایجانین قدیم تاریخیندن" آدی ایله چاپ
اولونموش کتابیندان کوتورولموشدور.

اسکندریں هجومینا مقاومت

میدیا ملتی آئروپاین رهبر لیگیله ئوز استقلال و حاکمیت بناسینی محکم تشدیرو یکی زمان اسکندریں شرق ئولکه لرینه اولان عمومی یوروشنه معروض قالدی . ییلا دات اول ۳۴۶ لجی ایلده اسکندر ۳ نجی داریوش ایله بویوک ووروشما . لاردان سوترا حرینی میدانان چیقاردی . داریوش مغلوب اولوب قاچان حالدا میدیا ملتی ئوز مبارزه لرینه آئروپاین سرکرده لیگیله ادامه ویریپ اسکندریں قوملرینین قارشیسندا قهرمان جاسنا ووروشدی . اسکندر ایران ، اورتا آسیا و هندوستانین بیر حصه سیفی اشغال ایتدی .

یونان مورخ لرینین یازدیغنا کوره اسکندر ایله داریوش دعوالریندا آئروپات ئوزمیدپالی قوشونلار یله شرکت ایدیردی . « اسکندریں علیهنه اولان دعوالاردا قافقاز داغلارینین انکلرینده ساکن اولان میدیالیلاردا آئروپاین مبارز دستهلری ایله بیرلیکده وکوشوردیلر » .

آئروپات ۳ لجی داریوشین قاچما-مینا واونون قوشونین تارمار اولماسینا باخیاراق محکم بیر اراده ایله ئوز ملتی ایله برابر مبارزه سنه ادامه ویردی . او ، ئوز قوشونینی چوخ یاخشی اداره ایدیردی . یونا کوره دیملک اولارکه یونان ایملار میدیالیلارین قهرمان جاسنا ووروشما لاریقی واونلارین سلاح-لاریقی تعریف ایتمکه مجبور اولموشدیلار .

آذربایجان سوزینین منشائی

میدبا ملتی یونان لیلارین استیلاسی و تسلطی آلتینا دوشمکه راضی دگیلدی ، یونا کوره آترویات ، زمانی بن سیاسی شرایطدن استفاده ایدره ک ئوز مملکتینی یارسلارین اشغالی آلتیندان چیخارماقلا برابر اسکندر ایله تدبیری بیر سیاستله رفتار ایدیب ملتين و مملکتین آزادیق و استقلالینی اله کتیرمکه چالشیردی .

اسکندریں تسلطی اوزون مدت سورمه دی . اسکندر تولدبکدن سولرا سرکرده لری آراسیندا بویوک بیر چکیشمه باش ویردی واسکندریں اشغالی آلتندا اولان تورپاقلاردا بیرنچه دولت وجوده کلدی . ایران ایسه سلوکی لر حکمرانیلی آلتینا کیچدی .

آترویات اطرافندا اولان تمام شرایطدن استفاده ایدیب استقلال و آزادیقینی اله کتیرمکه و اداره سی آلتیندا اولان میدیا اراضی سنده ملی بیر حکومت قورماغا موفق اولدی .

۱. ف.

آذر بایجان صحبت میکند...

چند ورق در خشان از تاریخ پر افتخار ما

-۱۴-

و این وضع تا تأسیس حکومت اشکانیان دوام پیدا می کند. « آتروپات » فرمانروای ماد در اراضی تحت اداره خود با کمال مهارت موفق به تحصیل استقلال و تشکیل یک حکومت ملی میگردد.

حکومتی که آتروپات بوجود میآورد و بعدها فرزندانش آنرا توسعه و تقویت می نمایند، وارث حقیقی دولت ماد میباشند. قسمتی از سرزمینی که تحت اداره « آتروپات » بوده به « ماد آتروپات » یا بطور ساده به « آترباتن » معروف میگردد. از آن پس نویسنده گان یونانی قسمتی از سرزمین ماد را که تحت اداره فرزندان آتروپات بوده، « آترباتا » می نامیدند. این نام در نوشته های ارمنی « آتربائکان » و در نوشته های فارسی « آذربائیکان » و در نوشته های عربی طبق لهجه محلی بشکل « آذربایجان » ضبط گردیده است.

بدین ترتیب آکادمیک « پارتولد » خاطرنشان نمایی بر این عقیده است که کلمه « آذربایجان » بیش از دو هزار سال تاریخ دارد.

زبان شناس معروف آکادمیک « مار » معتقد است که کلمه « آتربات » خیلی پیش از پادشاهی « آتربات » وجود داشته و « آتربات » یا « آتروپات » نام یکی از طوایف بزرگ نیاگان ملت آذربایجان بوده است. این کلمه از دو قسمت ترکیب یافته: « آتر » بمعنی آتش (آذر) و « بات » بمعنی نگاهبان. بدین ترتیب « آتربات » « نگاهبان آتش » معنی میدهد.

این نظر کاملاً درست و منطقی است زیرا نیاگان قدیم ما آتش پرست بوده اند و آتش را در مراکز مخصوص محافظت و نگهداری کرده و آنرا ستایش می نمودند و این طایفه که محافظ آتش بودند بعدها به « آتربات » معروف گشته اند. سائرابی که موفق به تشکیل دولت مستقلی در اراضی ماد گردید از خانواده « آتربات » و صاحب این لقب مقدس بوده است.

بنا به راقب مذکور در فوق نام میهن عزیز ما « آذربایجان » یعنی سرزمین آتشی ها و نام ملت پر افتخار ما آذربایجانی (آذری) میباشد.

تمدن و فرهنگ مادها

در باره تمدن و فرهنگ مادها مورخین بررسیهای عمیقی ننموده و با وجود ذلت و غیر کافی بودن اسناد و مدارک مربوطه به تابع درختانی رسیده‌اند.

هرودوت مورخ معروف یونانی شرح مفصلي در باره مديت ملت ماد داده و این ملت را از لحاظ تمدن و فرهنگ همپایه و در ردیف ملت بابل قرار داده و تمدن ملت ماد را بالاتر و عالی‌تر از تمدن قوم پارس یادداشت کرده است.

آقای مشیرالسلطنه پیرنیا معتقد است که تمدن و فرهنگ ملت ماد در دنیای آنروز منازعی نداشته و پارس‌ها نیز به همین جهت پس از استیلای بر مادها لباس و تزئینات و تجمعات مادی را اقتباس نمودند.

همدان از تحقیقاتی که مورخین در نقاط مختلف آذربایجان کنونی بعمل آورده‌اند چنین برمیآید که در قرن ششم هجری پیش از میلاد مرکز دولت ماد شهر اکباتان (در حوالی همدان کنونی) بوده است.

«اول دفعه‌ای که اسم این شهر برده شده در کتیبه «نیگلوت بالاسار» پادشاه آشوری (در حدود ۱۱۰۰ ق.م) است این پادشاه اسم آفر» امدانه» ضبط کرده است.

آذر بایجان صحبت میکند...

چند ورق در خشان از تاریخ پر افتخارها

-۱۲-

تاریخ شهر مزبور تا قرن یازدهم قبل از میلاد میرسد و در میان شهرهای قدیم که اکنون هم ایستاده اند نظایر همدان نادر است و تاریخ بنای روم هم چنانکه معلوم است از اواسط قرن هشتم ق.م بلائی نمیرود... (منبرالدوله بیرنا) از تحقیقاتی که «مورگان» خاورشناس معروف فرانسوی بعمل آورده معلوم و محقق میشود که «آکیاتان» هرودوت همان محل همدان امروزی است و از برآمدگی های زمین و تپه ها و جاهای هفت قلعه قصر سلطنتی محل قطعی باینحضت قدیم و پاشکوه دولت ماد معلوم میشود.

دمورگان در باره آکیاتان چنین مینویسد: «آکیاتان باینحضت دولت ماد بهترین مرکز علم و مدنیت خاور قدیم بوده است این شهر در پای کوه الوند و در ابتدای جلگه بهنور حاصلخیزی واقع شده که بوسیله آبهای کوهستان الوند و رودخانه پر آب اطراف میراب میگردد. جلگه مزبور بسیار پر جمعیت و آباد است و آثار زیاد از ایام قدیم دارد. انسان حس میکند که اینجا موقعی مرکز تمدنی بزرگ بوده و اهمیت امروزی همدان انعکاس شفافی است از موقعیتی که همدان قدیم داشته...»

بموجب نوشته های آسوری در این زمان در کشور ماد شهرها و مراکزی مانند «نارواکیس» (نیریز کنونی) و «راه» (ری) وجود داشته اند. آکیاتان آنروز یکی از مراکز اساسی و مهم تجارت جهانی بوده و راه های اصلی بازرگانی از آن شهر میگششته یا بانجا منتهی می شده است و راهی که از کوه و مغیر معروف «بیستون» گذشته به بابل منتهی میشد (راه غربی) و راهی که از مغیر دربند در شمال میگششت راه های اساسی تجارت آن دوره بوده و بدین ترتیب آکیاتان از بهترین مراکز تجارت شرق و غرب بشمرده میشد.

فنون نظامی

سلاح جنگی و شیوه مردانه مادها در ازمته قدیم بسیار معروف بوده و این خود نشانه پارتی از پیشرفت مدنی ملت ماد بوده است. سلاح اصلی مادها شمشیر بوده و در عین حال سربازان مادی از تیرهایی که از نی درست میکردند استفاده مینمودند. جنگاوران دلباز ماد زرهی مانند پوست ماهی که از قطعات ریزه‌تر درست میشد، بر تن میکردند.

هرودوت لباس و سلاحی جنگی سربازان مادی را چنین تعریف میکند:

«سربازان مادی کلاهی نمیدین که خوب مایلمه بودند بر سر، قبای آستین دار رنگارنگ در بر، زرهی که حلقه های آهنین آن بطن های ماهی شصت داشت بر تن، شلواری که ساقها را می پوشید در پا، سبزی از تر که پدید یافته و در زیر آن قرکشی آویخته، زوین هایی کوتاه و کمانی بلند و تیرهایی از نی داشته و قندهای کوتاه از طرف راست بکمر بند می بستند...» شرحی که هرودوت درباره لباس و آرایش جنگی و سلاح مادها میدهد کاملترین شرحی است که در این خصوص از طرف مورخین داده شده است.

پارس ها بعد از استیلاء بر مادها عین لباس و سلاح جنگی مادها را اقتباس کردند و بطوریکه هرودوت مینویسد در لشکر کبکی «خشاپارشا» به «آتن» سلاح و لباس سربازان پارسی عین لباس و سلاح جنگی مادها بوده است. این قسمت مورد تصدیق مشیرالدوله پرنیا نیز میباشد.

تشکیلات سیاسی

پیش از تأسیس دولت مستقل و نیرومند ماد هر يك از ملوالت ماد دارای زندگی سیاسی و معیشتی مستقل بوده‌اند ولی بتدریج ملت ماد صورت يك ملت تكنی بطنقات مختلف را بخود گرفته و بالاخره به ایجاد يك حكومت مستقل ملی نائل آمد و كیفه قوا در دست حكومت مرکزی متمرکز گشت. بطوریکه از تحقیقات پیرفیا پرمیایه در آن موقع ملت ماد از چهار طبقه اصلی تشکیل می‌یافت: طبقه جنگجویان، طبقه کشاورزان، طبقه کسبه و اصناف، طبقه روحانیون. این وضع نشانه بارزی از پیشرفت مدنی مادها و یکی از جهات متعددی است که برتری تشکیلات سیاسی و مدنی ملت ما را در دنیای آنروز نسبت بپارس‌ها و بسیاری از اقوام دیگر ثابت می‌نماید. زیرا در آن موقع هنوز در سرزمین پارس حكومت‌های قبیله‌ای و عشیره‌ای وجود داشت و در مدیئت آن قوم پیشرفت زیادی دیده نمی‌شد.

سلاطین ماد به اصلاح امور داخلی کشور، وضع قوانین و اجرای مجازات، رفع احتیاجات ملت، بالا بردن سطح افکار عمومی و تعلیم يك ارزش نیرومند ملی متناسب با شخصیت ملت بزرگ ماد توجه زیادی نمود. و در این راه بدو نقشهای اساسی نائل شده بودند.

لباس و عادات و رسوم

مادامانظر به پیشرفتی که از لحاظ مدنیت حاصل کرده بودند از لحاظ عادات و رسوم ملی و لباس و آرایش و ساختمان خانه‌ها و غیره نسبت به ملت‌های هم‌جوار خیلی جلوتر بودند. از تحقیقات پیرنیا و از نوشته‌های هرودوت و سایر مورخین یونانی چنین برمیآید که پارس‌ها لباس، تسلیحات جنگی و ساختن منازل را از مادها اقتباس کردند.

این امر کاملاً طبیعی است که چون مادها از لحاظ تمدن قویتر و جلوتر بودند نه تنها در دوره خدمت و استقلال ملت‌های عقب‌مانده مجاور را تحت نفوذ داشته بلکه در دوره مغلوبیت نیز ملت‌های غالب را تحت نفوذ تمدن و فرهنگ خود قرار می‌دادند. یبارث دیگر ملت ماد اگر احیاناً از لحاظ نظامی شکست می‌خورد در میدان تمدن و فرهنگ بر حریف غالب می‌ایستاد و او را تحت نفوذ و مدنیت خود قرار میداد.

نظیر این «قوم» تاریخی در اغلب دوره‌ها و در مورد ملت‌هایی که از لحاظ تمدن جلوتر بوده و از لحاظ نظامی مغلوب ملت‌های عقب‌مانده شده‌اند، مکرراً دیده میشود.

بنا برآیند فوق در دوره‌ای که مورد بحث ما است مدنیت، عادات و رسوم و فرهنگ ملت ماد در میان طوائفی که تحت حاکمیت و منظمه و نفوذ تمدن مادها قرار داشتند، توسعه زیادی پیدا کرده بود، هم‌چنین اثرات نفوذ تمدن مادی در میان اقوام و طوائف ساکن کشورهای ساور نزدیک هم‌زیاد بوده است.

ف. ۱.

آذربایجان صحبت میکند...

چند ورق در خشان از تاریخ و افتخار ما

۱۸۸-

چیزی که باید بسیار مورد توجه قرار گیرد اینست که باوس ها که مدتهای مدیدی در زیر حاکمیت مادها بسر میبردند، بعدها در صدد برآمدند که این مدیت را بخود بسته و آنرا از آن خود معرفی نمایند و این امر یعنی بخود بستن چیزهای خوبی که از آن دیگرانست در تمام دوره های تاریخی ایران دیده میشود و اثرات آن بکمال شدت بدوره و زمان ما نیز رسیده است.

از جمله بطوریکه در مقدمه این رساله باطلاع خواننده گان محترم رسید کسانی که نام خود را مورخ گذاشته و برای استفاده دانش آموزان کتابهای درسی نوشته اند کلیه هم خود را صرف انحراف عنایق تاریخی و تغییر شکل واقعی اسناد و مدارک مربوطه به دوره های قدیم نموده و در این راه گستاخی را بجای رسانیده اند که ملت آذربایجان را حتی بدون تاریخ و بدون زمین معرفی کرده و همواره افتخارات این ملت را بقتضای بستانی بخود بسته و از آن ایران قلمداد کرده اند.

در صورتیکه امروز با پیشرفت علم و فرهنگ بشری برده از روی این افسانه ها و موهومات انحرافی «شویب» های پارس و هند مادی برداشته شده و بموجب تحقیقات علمی تاریخی ثابت گردیده که ملت آذربایجان دارای تاریخ مستقل، زبان و فرهنگ باستانی مستقل و مدنیت درخشان فارسی است و در پرتو همین عوامل اساسی موجودیست که نیاکان بزرگ ملت آذربایجان کنونی یعنی مادها توانستند پس از مدتها فرارداشتن در زیر سلطه یونان ها بالاخره یکبار دیگر بتحصیل استقلال و آزادی نائل آیند و بطوریکه در فوق ذکر شده در موقعی که ایران در زیر تسلط سرفرازان اسکندر مقدونی و سلوکیها بسر می برد و پارس ها استقلال خود را از دست داده بودند، آذربایجان ها موافق شدند باین حکومت مستقل جدیدی را گذاشت و یکبار دیگر در ذیای عقب مانده آنروز بچشم آزادی برافرازدند.

امروز فرزندان و شیبه ملت ماد یکبار دیگر برای احیاء گذشته بزرگ تاریخی قیام کرده و عزم راسخ دارند که برچشم آزادی خود را بر فراز بقیانند و دهائی که زمانی منافع آزادی ملت ماد بوده باغتراف و آوردن و خود را لایق گذشته بر افتخار نیاکان خویش نشان بدهند.

پایان

İNDEKSLƏR

Misir – 26, 46, 47, 48
Urartu (Van) – 28, 36
Manna – 30
Assuriya - 30, 35, 37, 63
Herodot – 30, 33, 34, 35, 36, 38, 41, 43, 65, 70
Tiqlat Palasar – 32, 63
Deyok (Deyoks, Dayuqqu) – 33
Müşirüddövlə Pirniya – 33, 34, 61, 65
Fərhad (Froartes, Fərvərtiş) – 33, 34, 50, 51
Daryuş (I Dara) – 33, 34, 48, 50, 51, 52, 56, 57, 67, 70
Siaksar (Kiaksar, Hoxştər) – 34, 35, 36, 37, 50
Ninəva – 35
Mas Pero (Gaston Maspero) – 35
Alyut – 36
Aryenis – 36
Astiaq – 36, 37, 39, 40, 41
Halis (Türkiyədəki Qızıl İrmaq çayı) – 36
Rahə (Rey) – 36, 51, 64
Kuruş – 36, 39, 40, 43, 44, 46, 48
Seyhun (Amudərya) - 36
Babil (Babilistan) – 28, 37, 38, 43, 51, 61, 64, 67
Getziyas – 38, 39
Həxaməneşi (Əhəməni) – 39, 48, 67
Harpak – 40, 41
Lidiya – 43, 45

- Kərzus (Kroisos) – 43
Sard – 43
Tomris – 44, 46
Kambiz – 46, 47, 48
Humat (Qaumat) – 48
Kişatrpət (Xəştrit) – 48, 49, 50, 51
Vidarın (Vəbdərnə) – 48, 50, 51
Bisütun – 50, 52, 64, 69
Hudak Şotor – 50
Mərvəş – 50
Günbəd – 50
Kondorəş – 51
Çitərtəxme – 51
Həmədan (Ekbatan, Əmədanə, Akbatan) – 51, 54, 61, 63, 64
Ərbil – 52
Atropat – 53, 56, 57, 58, 59, 60
Atropatena (Atropatakan, Adərbayqan, Azərbaycan) – 53, 54, 58
Gənzət (Qazaka, Cənzət, Qnzaq) – 54
İbn Xordad – 54
Ərdəşir Babəkan – 54
Makedoniyalı İskəndər – 56, 57, 58, 73
Slukilər (selevki, selevkid) – 58, 73
Əşkanilər – 58
Morqanın (Jak Jan Mari de Morqan) – 63
Əlvənd – 63
Tarvakis (Təbriz) – 64

Xəşayar – 65
Atena – 65,
Oper (Julius Oppert) – 67
Prašek (Prašek Justin) – 68
Vinkler (Hügo Vinkler) – 68
Zora Aster (Zərdüşt) – 69, 70
Avesta - 70

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR:

S.Bayramzadə. Firidun İbrahimi - Azərbaycanın danışan dili (Ön söz əvəzi)... ..	7
R.Hüseynzadə. Azərbaycan Milli Hökuməti dövründə qədim tariximizə aid ilk əsərin müəllifi Milli Qəhrəmanımız Firidun İbrahimidir... ..	15
Müqəddimə	20
Azərbaycan gözəl və zəngin bir ölkədir... ..	26
Madlar bizim böyük əcdadlarımızdır... ..	28
Azadlıq və istiqlal uğrunda... ..	30
Mad ölkəsinin tərəqqisi və inkişafı... ..	33
Arxadan vurulan zərbə... ..	37
Kuruş kimdir?... ..	39
Mad xalqının fədakarlığı... ..	40
Kuruşun aqibəti... ..	43
Madların üsyanı... ..	46
Humat tariximizin qəhrəmanıdır... ..	48
Dariyuşun Bisütunda kitabəsi... ..	50
Madların müqavimətinin nəticəsi... ..	53
Babalarımızın məbədi... ..	54
İskəndərin hucumuna müqavimət... ..	56
Azərbaycan sözünün mənşəyi... ..	58
Madların mədəniyyəti... ..	61
Həmədan... ..	63
Mad dövlətində hərbi sənəti... ..	65
Ədəbiyyat, dil və xətt... ..	67

Mad dövlətinin siyasi quruluşu...	68
Madların məzhəbi...	69
Madların adət-ənənələri və geyimləri...	71
Firudin İbrahiminin Azərbaycan Demokrat Firqəsinin orqanı "Azərbaycan" qəzetinin 1945-ci il, ikinci dövrə, 42-60-cı saylarında "Azərbaycan danışır... İftixarlı tariximizdən bir neçə parlaq səhifə" başlıqlı 19 hissədən ibarət yazılarının fars dilində original mətni...	75
İndekslər	111

«Elm və təhsil» nəşriyyatının direktoru:
professor Nadir MƏMMƏDLİ

Dizayn: Zəhid Məmmədov
Kompüter tərtibatçısı: Tünzalə Tağıyeva

Çapa imzalanmış 26.09.2018.
Şərti çap vərəqi 7,25. Sifariş № 219.
Kağız formatı 60x90 1/16. Tiraj 500.

Kitab «Elm və təhsil» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsinin mətbəəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.

E-mail: nurlan1959@gmail.com

Tel: 497-16-32; 050-311-41-89

Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.